

CONTEMPORANUL

REVISTA ȘTIINȚIFICĂ ȘI LITERARĂ

REDACTORI

pentru partea literară

V. G. Morțun

↓
↓
↓

pentru partea științifică

I. Nădejde

LUPTA PENTRU TRAIŪ

Conferință ținută cu prilejul congresului studenților la Craiova în Septembrie 1887

Chiar și în trecut a căutat știința să explice fenomenele observate în natură și închipuirile ce'și făcuse despre dinsele omenirea în copilăria sa.

Una din aceste închipuiri ieste și mult cîntata armonie ce ar fi existînd între fapturnle presupusului creatoriŪ al lumel. Oamenii, în naivitatea lor, își închipueau că lumea cu toate ce-s într'însa a fost făcută pentru desfătarea și nevoile omului ; credeau că omul ieste centrul și scopul ziditoriului : păsările au menire să-l farmece prin colorile lor strălucite și prin cîntece armonioase ; boii, oile, și altele să-i dea hrană și îmbrăcăminte, mijloace de transport și așa mai departe.

Dar de cînd știința modernă a ruinat aceste năluciri, s'a văzut că în lume ie, în loc de armonie, războiŪ neîmpăcat între toate ființele viețuitoare și tot o dată că toate acestea se luptă și cu mediul înconjurătorii, cu natura neorganică.

Această luptă crîncenă ie întru cît-vă stîmpărată și ogoită în feliurite societăți animale (la furnicii, la albine) și în societățile de organisme inferioare, numite animale superioare (în om, de pildă, toate celulele ce'l alcătuesc formează o societate). Acest mediu al-

cătit în lăuntru societăților putem să-l numim *artificial* față cu mediul natural.

Lupta pentru traiu pe lângă multe rele are și multe urmări bune, între altele ajută la perfecționarea speciilor. Unii au seos de aice încheere că și în societatea omenească nu trebuie să dispară vre o dată lupta pentru traiu și că ie bine ca clasele domnitoare să stăpânească, fiind-că au doborit pe celelalte în lupta pentru traiu. Cît de greșită-i această părere mă voiu sili să vă aret mai încolo.

Teoria cunoscută de obicei sub numele de teoria darwini-eană, trebuie despartită în două : teoria descendenței (Lamarkismul) și teoria selecțiunei (Darwinismul) ; căci teoria descendenței, adecă teoria că ființele viețuitoare sînt rude și făcute unele din altele prin prefaceri și nu create a parte, cum spune Biblia, a fost în adevăr întemeiată pe la începutul veacului nostru de învățatul francez Lamark ; ba mai mult iel s'a și încercat a aretă cum și din ce pricini s'au făcut prefacerile. Darwin în timpul nostru, folosindu-se de materialul foarte bogat adunat de știința contemporană, a găsit dacă nu cauza formării speciilor nouă ; dar de sigur pe cea mai de frunte din aceste cauze și ast-feliu a complectat teoria transformismului prin *teoria selecțiunei naturale și sexuale în lupta pentru traiu și pentru ființi de alt sex*. Vom lămuri mai bine aceste zise ale noastre comparînd pe Lamark cu Kepler și pe Darwin cu Newton : *Kepler a aflat legile mișcării planetelor, Newton a aretat cum toate aceste legi ies matematicește din legea gravitației universale*.

Înnainte de a ajunge la lupta din societatea omenească, vom trece răpede asupra luptei între corpurile neorganice și asupra luptei între ființele viețuitoare.

Lupta în lumea neorganică

Mai întaiu să aret dușmanii (agenții naturali) în potriua că- rora au de luptat corpurile minerale, pe urmă vom vedea mijloacele sau armele lor de apărare.

O pildă va lămuri lucrul.

Să ne închipuim o stîncă singuratecă pe malul unei mări, valurile acesteia lovind'o necurmat, îi vor roade baza. Ploile vor atacău'o și iele, apa va topi încet elementele mai solubile și va slăbi structura stîncei ; schimbările anotimpurilor vor face crepături în masa rocei prin cari apa va pătrunde mai adînc. Acidul carbonic și oxigenul vor străbate în iele și vor atacă alte elemente ; semințele de plante aduse de vînturi se vor prinde în partea de deasupra a stîncei și prin rădăcinile lor vor străbate și mai adînc în inima pietrei ; trăsnetul poate de asemenea lovi acea stîncă, un cutremur poate să o năruie etc. și peste un timp, după o luptă îndelungată, stîncea nu va mai fi, în locul iei va fi mîl și năsip purtat de valuri și așternut pe fundul mării !

În lupta pentru traiu au și stîncele armele lor, de pildă tăria. Te firese lucru că porfirurile vor dură mai îndelungă vreme de cît luturile sau alte roci moi. Pe urmă se știe că stîncele singuratece cad mai ușor învinse de agenții naturali de cît cele lipite una de alta și deci cari n'au expuse la atacurile dușmănești ale mediului din afară de cît foarte puțină suprafață.

Să luăm alt exemplu. Fie un vas în care se află o soluțiune de piatră acră ; apa evaporîndu-se, vom vedea că se formează în vas cristale de piatră acră ; dar dacă vom apropiea soluțiunea de foc, vom vedea că cristalele se vor topi ; deci cristalul a avut de luptat cu căldura și-a fost învins ; dacă înse în vas ar fi fost făcuți o mulțime de cristali, apropiindu-i de foc nu s'ar mai topi toți ci mai de grabă s'ar înmulți prin evaporarea apei. Ieată deci cum chiar niște *adunături inconștiente de corpuri neorganice* pot să se lupte mai eu izbîndă în potriva dușmanilor naturali. O asociație de corpuri neorganice eterogene poate de asemenea să ție mai ușor lupta împotriva agenților de distrugere. Ast-feliu mineralogii numesc pudingă o amestecătură de năsip și de prund legate la un loc pri'ntr'un cement. Fie-care din aceste corpuri n'ar putea să se împotrivească, dar asociate durează șiruri lungi de ani. ¹⁾

¹⁾ Vezi Lanessan. *Le transformisme.*

In lumea organică

a) *Vegetalele*. Acuma ie timpul să vedem ce înțeles larg dă Darwin expresiei „struggle for life“, „lupta pentru traiu“; căci Darwin n'a aplicat această teorie la lumea neorganică.

Ieată cum înțelege Darwin acest termen: „Lupta pentru traiu înșamnă relațiile de atîrnare ale ființelor organizate între iele și probabilitățile ce sînt ca aste ființi să lase mai mulți sau mai puțini urmași“. Ast-feliu două animale carnivore la vreme de lipsă pot fi socotite ca în luptă unul cu altul pentru a pune stăpînire pe hrana cuvenită aflătoare în proporții neîndestulătoare. O plîntă ce produce o mie de grăunțe pe an, dîntre cari unul singur ajunge de se coace, are de luptat în potriua plantelor de acela-și feliu precum și în potriua celor de specii deosebite ce creșteau mai di'nnaite pe acele locuri. Să luăm vâscol, plîntă parazită, ale cărei seminți le mînîncă paserile; semințele trec prin tubul digestiv al acestor dușmani fără să-și pierdă însușirea de a putea încolți; vâscolul are de luptat cu arborii pe cari crește, căci crescînd arbori prea mulți îl omoară; tufele de vâsc aflătoare pe aceea-și ramură se luptă una cu alta; mai atîrnă de păseri, căci iele due semințele de pe o creangă pe alta, și ast-feliu vâscol se luptă cu alte plînte ale căror semințe au și iele nevoie să fie duse de paseri. Pentru toate aceste cazuri Darwin întrebuițază vorba „luptă pentru traiu“.

Această luptă pentru traiu, după părerea lui Darwin, izvorește de acolă că ovulele fecundate sau, mai general, numărul de urmași ce tînde să lase o specie de ființi ie mult mai numeros de cît s'ar cuveni după mijloacele de hrană. Darwin arată că o singură specie de plante sau de animale, dacă nu i s'ar împotrivi nemică, ar fi în stare să împlă toată suprafața pămîntului numai cu urmași de ai săi. Ast-feliu elefantul ie, pre cum se știe, unul din animalele cele mai puțin plodicioase, și totu și o singură păreche dînd (în perioada de la 30—90 de ani) numai cîte trei părechii de puî, ar da în timp de 750 de ani nouă-spre-zece milioane de inși! Ie do-

vedit că populația unei țeri poate să se îndoească în 25 de ani, deci în 100 de ani poate să ajungă de 16 ori mai mare ; dar acest prisos de locuitori dispare în cei di'ntăiū ani ai vieței, adevă mor de foame , de frig, de boale etc. „Din cîtimea nespus de mare de germenī ce se produc la fie-care specie numai foarte puțini ajung să se dezvolte și chiar din aceștia numai un mic număr ajung la vrîsta reproducerei“, zice Haeckel. Pentru înmulțirea animalelor selbatece, cînd împrejurările le sînt priitoare, avem dovezi deplin cunosente ; de asemenea faptul întîmplat cu animalele noastre domestice duse în Australia și America sudică ie știut de toți : în scurt timp numărul acestora a crescut de spăriet.

Tot așa și cu plantele : Un feliū de scaiū importat din Europa acopere acuma mulțime de leghe patrate în la Plata și d-rul Falconer spune că plînte aduse din America în India se află acuma respîndite și foarte numeroase, de la capul Comorin și până la munții Himalaiea.

Cum să explicăm faptele de mai sus? Să admitem că rodnicia aștor ființi s'a schimbat așa năprasnic, ori să admitem mai degrabă că împrejurările le-au fost mai priitoare în acele regiuni și deci că mai mulți g-rrmenī au remas în vieată.

Din cele spuse veți fi căpătat convingerea că fie-care specie tînde a luā în stăpînire pentru urmașii săi întreg pămîntul și că numai niște pricinī puternice de distrugere le ține în frîu.

Nu trebuie să credem că dacă o specie produce multe ouă, apoi urmează că inșii de această specie trebuie să fie mai numeroși de cît ai alteia care produce ouă mai puține. Ast-feliū *Procellaria glacialis* face numai cîte un ou și cu toate acestea ie una din speciile cele mai respîndite ; iear *Taenia* (*Cordeaua*), deși produce miū de ouă pe an, ie din fericire mult mai puțin numeroasă de cît omul, căci cea mai mare parte din aceste ouă pier fără să ajungă la dezvoltarea desăvîrșită. Așa dar la animalele ce'si pot îngriji și apăra ouăle sau puii, cîte-va ouă vor fi mai de folos de cît miū de ouă sau chiar de pui la animale ne în stare de-a le da îngrijirea cuvenită.

„Cînd observăm natura, zice vestitul Darwin, trebuie neapărat să nu uităm că fie-care ființă vie trebuie să fie privită ca silindu-se din toate puterile să lase cît mai mulți urmași ; că fie-care ins trăește numai pentru că a putut ieși biruitoriu în luptă la o epocă anumită a vieții sale ; și că o lege de distrugere neînfîntă nemicește pe cei tineri sau pe cei bătrîni, în fie-care generație sau numai din vreme în vreme. Împuțineze-se piedecile ce stau împotriva înmulțirii, sau pricinile de distrugere și specia va crește în număr, se va înmulți peste ori ce margini“.

Piedecile ce se împotrivesc la tendința de înmulțire a speciilor sînt une-ori foarte necunoscute. Vom face înse cîte-vă observații asupra acestui punct.

Se pare că ouăle sau animalele tinere sufăr mai mult din cauza pricinilor distrugătoare ; sînt firește și numeroase excepții.

Darwin a observat la plante că pe lîngă nespusa nemicire de seminți, se mai întîmplă o nemicire foarte mare de plante tinere mai ales cînd cresc tot pe acela-si teren cu plante bătrîne de aceea-si specie ; dar plantele tinere mai au și alți dușmani. Ast-feliu pe-o suprafață lungă de 2 metri și lată de 0^m66, bine săpată și lucrată în cît nu mai resăriră plante străine, s'a observat că din 357 de inși 279 au pierit omoriți de insecte și de culbeci. Alt exemplu : dacă vom lăsa să crească iearba într'o livadă cosită sau păscută, plantele cele mai puternice omoară pe cele slabe ; într'un caz din 20 de specii, 9 pieriră.

Cîtimea de hrană hotărește numărul ființelor din o specie ; dar se întîmplă adesea că numărul ie hotărit de cătră dușmanii speciei, adecă de ființele ce se hrănesc cu indivizi de aceștia. Așă, ie aproape sigur că numărul prepelițelor și al iepurilor de pe o moșie nu ie hotărit sau mărgenit prin cîtimea de hrană, ci prin numărul și energia oamenilor și animalelor ce-i vinează sau se hrănesc alt-feliu pe sama lor.

Să vedem acuma lupta ce au organismele cu mediul din afară și a nume cu temperatura, cu ploile și cu furtunile etc. Această luptă ar părea de-o dată că nu stă în vre-o legătură cu lupta

pentru traiu. Aşa Darwin a observat că în iarna anului 1854—1855 au pierit cinci şesimi din păsările ce vieţueau pe moşia sa. Dacă am atribui astă pieire inriuririi gerului, am avea inriurirea directă a climatului; dar trebuie să nu trecem cu vederea că scoborirea temperaturii împuţinează mijloacele de hrană şi deci pricinueşte indirect între indivizi o luptă înverşunată pentru a pune stăpînire pe hrana remasă şi care nu mai ie îndestulă ca să ajungă la toţi. Cînd observă că la nord unele specii din cele ce trăesc la sud sînt mai rari sau chiar dispar, învâţaii se cred în drept a atribui acest fapt schimbărei de temperatură sau în genere climatului; cu toate acestea înriurirea climatului poate fi numai indirectă, adecă numai pricinuitoare de luptă mai crîncenă la care nu se poate împotrivi specia sudică. Cum că ie de multe ori aşa se vede de pe faptul că specii cari nu se pot înmulţi în starea selbatecă, se înmulţesc dacă le ie omul sub îngrijirea sa şi le dă ajutoriū asupra duşmanilor. În regiunile polare speciile au de luptat mult contra elementelor.

Se ştie că o specie cu cît se înmulţeşte mai mult cu atita ie mai supusă la epidemii, dar acestea fiind produse de fiinţi parazitare, vedem că epidemiile sînt luptă între o specie şi între duşmani de-ai ie, fie acei duşmani şi microscopiei.

Să mai aretăm acuma şi mijloacele de apărare întrebuinţate în această luptă.

a) Vegetalele au oare-cari arme de apărare, aşă trandafirul are spini, perjul are ţepi, altele au un miros dezgustătoriū ori o otravă foarte tare; dar aceste arme foarte folositoare în potriua unor patrupede, nu-s nici de un folos în contra unor insecte cari le rod frunzele ori rădăcinile. Animalele au de asemenea arme de apărare: coarne ca boii, cerbii etc., fuga ca iepuriū, cerbii etc. zborul ca păsările, trompa ca elefantul şi altele.

Pe lîngă arme de apărare animalele şi plantele au şi arme de atac. Întăiū multe din cele citate mai sus (coarnele, trompa, zborul) sînt şi pentru atac şi pentru apărare. Vom cită înse planta *Nepenthes* a cărei frunze sînt la vîrf în formă de urciur în care

se stringe un ligid ce samănă cu sucul gastric din stomahul animalelor ; insectele ce cad în acel urciur, nu mai pot ieși, sucul le atacă și le mistuie în folosul plantei ; *Drosera*, altă plantă carnivoră, prinde insectele ce se așază pe frunzele iei îndoind niște perișori ce se află acolo. Tot ast-feliu ie și *Dionaea*, dar asta prinde insectele îndoind frunzele, o jumătate peste cealaltă. Armele de atac ale animalelor le cuncașteți foarte bine : dinți tăioși, ghiare, pînzele painjenilor, veninul șerpilor etc.

Tot ca mijloace de apărare pot fi privite feliurite colori sau forme ale trupului. Așă sînt crustacee de marea cari cînd trăiesc pe alge roșii sînt roșe și cînd se mută pe alge verzi sînt verzi ; sînt insecte cari cînd stau pe ramuri au întocmai coloarea ramurilor ; sînt fluturi cari au coloarea altor fluturi cari-s apărați prin vre un miros sau gust greșos în cît se feresc păsările de a-i mîncă ; animalele din deșert, precum gazelele, vulpea, feliurite paseri, sînt toate galbene ca nășipul. Animalele polare ce trăiesc încunjurate de omăt sînt albe. Darwin explică ușor acest fapt admișînd că indivizii ce aveau coloare mai apropiată de a mediului în care trăeau, scăpau mai ușor de dușmani și ajungeau să lase urmași mai numeroși și se întelege înzestrați cu însușirile părinților, deci semănători cu locul unde trăeau și tot așă în șiruri lungi de generație până ce adaptarea s'a făcut desăvîrșită. Această adaptare, pe lîngă mijloc de apărare ie tot o dată și mijloc de atac, de oare ce ast-feliu pot animalele să se apropie și să surprindă pe animalele ce le slujesc de hrană. Între animalele de marea sînt foarte multe străvăzii și albăstrii ca apa (precum : Beroe, Meduzele, Salpele, Sagitta, Pteropode, Heteropode, un pește : *Helmichtys*), lucrul se explică întocmai ca și la animalele de mai sus.

b) Altă armă de căpetenie a plantelor în lupta pentru traiu ieste răpeziciunea cu care se înmulțesc ; în adevăr cu cît o specie are mai mulți dușmani cu atîta are și însușirea de a produce mai multe seminți. Ie ușor de înteles pentru ce se face aceasta, căci speciile ce se înmulțesc încet cad în lupta pentru traiu, pe de altă

parte indivizii de aceeași specie, se luptă între sine, cătînd, care de care, să ia hrana altuia, să-l nemicească. Peștii ne pot sluji ca pildă de animale cari produc foarte mult ovule și numai ast-feliu izbutesc a nu dispărea de pe fața pămîntului. Astă mare rodnicie ie capătată tot prin selecțiunea naturală, căci indivizii cei mai rodnici au lăsat mai mulți urmași asemenea lor. Margină înmulțirei prea mari pun pe de o parte dușmanii, iar pe de alta luptele între indivizii din aceeași specie. Ast-feliu să presupunem că niște erbivore se înmulțesc peste samă. Pe de o parte înse vor avea de suferit din partea carnivorelor cari se vor înmulți și ieie, avînd hrană din bielșug ; pe de altă parte vor începe a suferi din pricina lipsei de iarbă și deci se vor luptă între dînsele. Tot ast-feliu carnivorele înmulțindu-se peste măsură pe de o parte vor tinde a-și împuțina hrana, stărpind ierbivorele, iar pe de altă parte împuținarea hranei va face să se iște luptă între carnivore, care de care cătînd a se face stăpîn pe vre un erbivor aflat și prins.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Mai este și altă luptă : lupta între bărbați pentru femeile cele mai frumoase și lupta între femei pentru bărbații cei mai frumoși ; din această luptă urmează „selecțiunea sexuală“, care face să se capete așa numitele caractere sexuale secundare.

Cunoaștem cu toții ce mult se deosebesc bărbații de femei la unele păseri : au arme și podoabe speciale, precum creasta și pîntenii la eucosi etc. La manifere cunoaștem : coarnele la cerb, coama leului, etc.

Arme ofensive și defensive au fost căpătate în această luptă ; dar ia a avut și alte urmări : adesea bărbații se întrec din cîntare ori se fudulesc cu podoabele lor înnaintea femeilor cari-i privesc : ast-feliu ie la multe păseri cîntătoare și la unele insecte ca greerul de cîmp, etc. La oameni începe a juca rol și selecția psihică : înving cei mai inteligenți ; firește înse că mai adese ori femeile preferă bogăția, poziția socială etc. Barbații de asemenea nu-și aleg femeile ce le-ar plăcea mai mult, ci pe cele ce au mai mulți bani ori rude mai cu vază cari să le poată înlesni cariera etc.

c) În sfârșit altă armă ie „întovărășirea pentru luptă“. Să presupunem în adevăr că alătura cu un lan de grâu a dus vîntul un fir de semînță sau mai multe. Se știe că din lan se va putea culege recoltă frumoasă, iar firele ce stau singure poate nu vor izbuti să producă nici un singur spic și a nume pentru că fiind izolate nu pot să se lupte în potrivea mulților dușmani ce au. Așa înaintea de a încolți pot fi cu ușurință mîncate de paseri etc. Pe urmă, după ce vor fi resărit, au de luptat cu firele de buruiănă și de regulă grîul pierе în luptă.

Pe cînd în lan unde creșe atît de multe fire, ori cîți agenți de nemicire ar lucra, tot au de unde rămînea destui inși cari vor ajunge să facă semînțe, să lase urmași ; deci întovărășirea pentru luptă are mare rost în acest caz.

Pe lîngă asociația omogenă aretată mai înaintea, plîntele mai formează și alt-feliu de întovărășire, heterogenă : mai multe specii trăiesc amestecate la un loc. Așa sînt plante ca vioreaua cari nu pot trăi de cît la umbră și semintele lor cînd sînt duse la un loc unde bate soarele, nu pot să ajungă a da inși cari să înmulțască specia ; di'mpotrivă cele duse la umbră de copaci pot crește, se face deci un feliu de întovărășire între aceste felii de plante. Întovărășirea nu folosește numai viorelelor, ci și plantelor ce dau umbră, de oare ce viorelele formează în jurul rădăcinei arborilor un covor verde care oprește evaporarea apei sau ține locului mai multă vreme apa de ploaie.

Tot așa ieste la animale ; și ie pentru a scăpa de feliuriți dușmani întrebuintază această armă. Așa știm că animalele carnivore, fiarele, adesea ori traesc singuratece, de vreme ce nu au a se păzi de dușmani, ci di'mpotrivă trebuie să alerge după pradă și dacă prada ie slabă asociația mai multor fiare ar avea drept urmare luptă între inse-și fiarele ; dar se asociază și acestea cînd ie de atacat vre o pradă puternică. Erbivorele înse trăiesc în turme, căci numai ast-feliu pot să se apere de atacurile fiarelor. Lucrul ie cunoscut la turmele de boi, de cai și de porci ; aceste animale dacă's multe nu se lasă biruite de lupi, ci se string îm-

preună și se apără cu înverșunare. Această întovărășire pentru luptă le înconștientă la plante și la animalele inferioare : rasele sociabile se păstrează mai bine în astă luptă și de aceea prin selecție ajung mai numeroase.

La animalele superioare, precum albinele, furnicele, boii, renii și altele, întovărășirile sînt în mare parte conștiente. De pildă o furnică pricepe că singură nu poate împlini cutare sau cutare treabă, se întovărășește cu alte zece sau cinci-spre-zece etc. Cîinii selbateci știu de asemenea că întrunindu-se mai mulți, vor putea mai ușor doborî vre o pradă puternică.

Pe lîngă pricina de mai sus mai sînt și altele cari hotărăse vieața împreună, așa le dragostea ce o simt unele pentru altele. Într'adevăr la acele animale cari trăiesc în familie, precum sînt mamiferele și unele paseri, puii se deprind a avea nu numai mijloace de hrană mai ușoare, dar adesea și apărători în potrive dușmanilor. De acolo se naște și deprinderea de a fi împreună și plăcerea de a sta la un loc și nu răzletite etc.

În sfîrșit pentru ca să mîntuim cu lupta pentru traiu în lumea organică (afară de la om) voi ureta, după Darwin și Haeckel, cîte-vă cazuri din cari va ieși limpede ce strînsă legătură de atîrnare ieste între vietăți și cum lipsind o singură specie se poate întîmpla mare schimbare în toate celelalte.

Așa vom luă exemplul vestit, dat de Darwin : Iel a văzut că trifoiul roș (*trifolium pratense*) nu poate rodi dacă o anumită specie de albine nu va duce polen de la o floare la alta. Lăsînd 100 de plînte la înriurirea acestor albine, a căpătat 2700 de semînțe ; pe cînd dacă a acoperit trifoiul cu o împletitură care oprea pe albine, n'a căpătat nici o singură semînță. Albinele aceste atîrnă de niște guzgani cari le mînîncă, guzganii, la rîndul lor, atîrnă de mîțe, cari-i vînează ; în adevăr pe aproape de sate și orașe se află mai puține culburi de asemenea guzgani ; deci sînt mai multe albine și le mai bine rodit trifoiul. Din trifoiu se hrănesc vite pe cari le mînîncă Englezii. Așa dar prosperitatea Englezilor ie în legătură cu numărul mîțelor. Putem inse merge mai departe,

cum zice Huxley. Ast-feliu numărul miștelor crește o dată cu numărul fetelor bătrîne, cari cum se știe, au mare iubire pentru miște. Ast-feliu prosperitatea Angliei atîrnă, într'o privință, de la numărul de fete bătrîne! Alt exemplu, dat tot de Darwin: În Paraguay nu sînt nici boi nici cai selbateci, deși atît la Nord cît și la Sud de Paraguay sînt foarte mulți. Pricina ieste o musculiță care 'și pune ouăle în buricul viștelor și al mînzilor nou născuți și din pricina aceasta mînzii și viștii pier. Dacă ar scădea numărul muștelor ar fi cu putință să se înmulțască boii și caii și deci statul ar putea fi mai prosper. Prosperitatea unui stat în legătură cu vieța unor muște!

Ieată și alt caz observat de Darwin, în comitatul Stafford; acolò ieră o regiune stearpă, neatinsă de mîna omenească; dar acum 25 de ani îngrădiră cîte-vă pogoane și semănară Pinus scoticus. Vegetația regiunii îngrădite ieră cu totul deosebită de a celelalalte regiuni de pri'mprejur. În adevăr două-spre-zece specii nouă de plante vegetau în locul unde ierău plantați brazi și lipseau din celelalte părți. Schimbarea produsă între insecte trebuia să fi fost și mai mare. În adevăr șese specii de paseri insectivore se înmulțiseră în acea pădură!

Dar ce înriurire are îngrădirea a observat Darwin în Farnham. Acolò sînt locuri sterpe îngrădite și în cari sînt pîlcuri de brazi; dar în cei din urmă 10 ani s'au mai îngrădit și alte pogoane și brazii au prins a crește foarte aproape unii de alții. În locurile neîngrădite nu se putea găsi nici un brad. Cum se explică faptul? Darwin a văzut că între plîntele ce creșteau în locurile neîngrădite ierău brazi tineri, dar vitele îi pășteau și-i opreau de a se dezvoltă; îndată înse ce un pogon sau mai multe a fost îngrădite, vitele ne mai putînd străbate, brazii au scăpat ne-păscuți li deci s'au ridicat păduri de brazi.

Am să mai ating o chestie: rolul familiei în societate. Ideile lui Lanessan în această privință (vezi „Le Transformisme“) îmi par cu totul ciudate.

Lanessan arată că în lumea vegetalelor interesele familiei

sînt antagoniste cu interesele societății. Așă, zice Iel, să luăm un stejar bătrîn. Acesta face ghindă, care, căzînd sub dînsul, merge de o cam dată foarte bine; folosindu-se de umbră și umezală încolțește și ies mulțime de pui de stejar. Dar de la o vreme stejăreii au nevoie de lumină și copacul cel bătrîn îi ține la umbră; dar tot o dată în umbra aceea crește măcieși, licheni și altele cari înnađușă puii de stejar. Di'mpotrivă, ghindele dacă vor fi duse de apă sau de vînt departe de trunchi, vor încolți, se vor dezvoltă și cu timpul vor ajunge stejari mari. De aice scoate încheere că interesele familiei sînt antagonice cu ale societății. Acest fapt cu stejarul ie adevărat, dar nu vedem ce familie vede acoloa dl. Lanessan. Observăm în treacăt că prin selecțiunea naturală semințele plantelor au feliurite mijloace de a fi duse tocmăi unde le trebuie și a nume de cătră vînt, de cătră animale etc. Ast-feliu unele semințe au ghimpî cu cari se anină de lîna oilor, altele au aripi, alte fulgi etc.

Lanessan mai aduce și alte argumnt pentru a-si sprijini părerea : a nume faptul că ie mai folositoriu pentru plantă să se fecundeze ovulele din o floare cu polen din florile altui individ. Ba chiar s'a dovedit prin observație că la multe flori fecundarea nici nu ie cu putință alt-feliu, de oare-ce polenul se coace prea tîrziu și ovulele nu ar putea așteptă să se coacă polenul din floarea în care-s și iele. La alte flori staminele sînt ast-feliu construite în cît nu ie chip ca polenul lor să ajungă la ovulele din aceea-și floare etc. Pentru a atrage insecte cari împlînd de la o floare la alta duc polenul, plantele au nectar și corole strălucitoare și ast-feliu momese și chiamă insectele. Toate acestea însușire le-au căpătat florile prin selecțiune naturală în lupta pentru traiu și Darwin le explică minunat de bine. Dar de acoloa nu vedem ce urmează în folosul părerei lui Lanessan.

Vorbînd de animale, Lanessan zice că nu poate privi familia ca temeliea societății, de oare-ce dezvoltarea uneia nu-i în raport cu a cesteilalte. Ast-feliu tigrlul ie așă de puțin sociabil trăiește singur și cu toate acestea ie superior boulu. Vitele albe, deși de alt-feliu foarte sociabile, se despart la vremea împăre-

cherilor și turma se desface. Cini formează societăți bine organizate sub conducerea unui șef, dar sînt cu totul lipsiți de viață de familie și trăesc cu totul în promiscuitate. Tot ast-feliu la furmici și la albine societatea ie foarte puternică, iear familia ie nemicită în folosul societăței : o singură femeie sau numai cîte-vă îngrijese de reproducerea speciei.

În sfîrșit găsește că la om interesele familiei sînt antagoniste cu ale societăței și pentru a aretă că ie așa, cercetează formarea castelor ; de pildă, zice iel, casta aristocraților s'a recrutat mai întăiu din cei mai curajoși și cari și-au lăsat însușirile ca moștenire la urmași tormînd ast-feliu o rasă, Dar pentru aceasta se căsătoreau numai între dînșii, așa că mulțimea a alcătuit o clasă fricoasă. Tot așa, zice Lanessan, s'a întîmplat cu casta preoților și cu a industrialilor.

La toate acestea nu ie aice locul să respund mai pe larg la toate ideile greșite ale d-lui Lanessan. Pentru rolul familiei în trecut trimet pe ascultători și cetitori la scrierea lui Engels: „Origina proprietăței, a statului și a familiei“, iear pentru familia în viitoriu în parte tot acolò și mai pe larg în „Revista socială“, unde se arată cum omenirea merge cătră o societate în care va dispărea concurența și dușmănia între oameni și deci și antagonismele între interesele insului, ale familiei și ale societăței.

(Va urmă)

CAROL MAYER

L'ai făcut de ris, seracul!...

(anecdotală populară).

Un bărbat în multe rînduri se plîngea femeii sale
C'un flăcău din sat de-acòlo, poate pus cum-vă la cale,

Ori și unde-l întîlnea

S'apucă și-l tot ridea.

Iear femeea — drept ca una ce-și iubea bărbatul tare,
Că-și găsisese și-un ibovnic, tot din dragostea cea mare,—

Zice: „Lasă, măi bărbate, c'am să-i trag o lăutură...
BCU Cluj / Central University Library Cluj

Să se'nvețe cum să-și puie alta dată friu la gură“.

Dar flăcăul, țineți minte, tocmai pricina povestii

Se'ntîmplase ca să fie chiar ibovnicul nevetei.

Cînd trecu iel deci pe-acòlo, într'o zi, cînd s'a 'ntîmplat,

Hai nevasta iute-afară tîrîind și pe bărbat,

Insu-și față chiar să fie la ocara ce-o să-i deie

Ca să vadă cît de mare-i răzbunarea de femeie.

Deci punîndu-și jos bărbatul, după capu-i se cucuie

Și s'apucă în gura mare să răcnească și să spuie :

„Hei, măi ista, măi Mihaiū,

„Cu bărbatul meu ce ai ?

„Ce-l faci prost și gogoman,

„Parcă prost îi din ist-an?!....

„Hei, măi ista, cum te chîmă,

„Fii cuminte iea-ți de samă.

„Cu bărbatu-mi n'ai nemic,
 „C'apoi, hei! și ieu îți zic :
 „Înecate-ar
 „Miezul turtei;
 „Osîndi-te-ar :
 „Untul scurtei,
 „Ouăle boghetei,
 „Zama cucuțetei“...

— „Măi femee, vai de mine! Dar destul acum seracul!“!

— „Nu bărbate, las să-i dau ieu, dacă'și cată iel pe dracul :

„Ce vraî măi?! Hei măi, ce vraî?

„Cu bărbatul mieu ce-mi ai?

„Vin bătrîn udăți-ar gura

„Și schimbăți-ar-cătătura!

„Bere-ai vin vieața toată!

„Cucuoși fripți ochii să-ți scoată!

„Azimă caldă

„Inima'ți ardă....

— „Măi femee, zeu c'ajunge! Tu te duci chiar prea departe“.

— „Taci breă! Lasă. Las pe mine, să-l învăț ieu, bade'o, carte.

„Măi, dar fire-ai osîndit

„Cu vin roș și purel fript!

„Cozi de miel, cûrechiu cu rață

„Să-ți pătrundă până'n mațe.

„Fire-ai bolnav și la pat

„După ce vei fi 'ngropat!

„Nu'ți încapă bani'n pungi

„Nici s'ajungi să mai ajungi :

„Luna — cu mîna,

„Soarele — cu picioarele,

„Stelele — cu oghellele

„Și curcubăul — cu melesteul..

— „Măi femee“!...

— „Las bărbate ! Las ocară dacă'ti cere,
 „M'a găsit în toane bune ! Las să-i dau ieu bani pe miere !
 „Osîndi-te-ar, măi Mihaiu,
 „Cătu-i fi să fi ai :
 „Umbletul lupului,
 „Cîntecul cucului,
 „Carnea casapului,
 „Pieptul cazacului,
 „Pînea pitariului,
 „Glasul văcariului,
 „Pumnul fierariului,
 „Pofta măgariului“....

— „Măi femei ! Bre!!.. Da lasă'l ! Nu'l vezi zeu că de abie merge?
 Ce ruşine-i faci tu, Doamne ! nici cu Prutul nu s'a şterge....

— „Măi, scuire-ai tu şi ieu

„In gura bărbatului meu,

„Ce te legi de iel mereu ?...“

— „Măi femei, las' la naiba, l'ai gătit chiar, ce mai vrei ?
 Ieu mă scol de-acum ! Atita-i“ !!...

— „Vezi cum ieşti ? Nu vrei să stai,....

— „Nu. Destul ! Atita strigăt şi blăstem şi gălăgie...

„L'ai făcut de ris seracul !!... Mai mi-teră ruşine mie...

J. P. ŞPERANȚA.

CUM S'AU ALCĂTUIT ELEMENTELE ?

Prin cercetările făcute până acuma asupra materiei s'a dovedit că în mulțimea cea nespusă de combinații nu se află mai mult de vre-o șapte-zeci de feluri de materie și acestor feluri le zicem *elemente*. Ast-feliu aurul, argintul, fierul, plumbul, pucioasa, fosforul, cărbunele, oxigenul, azotul, hidrogenul și altele până la vre-o șapte-zeci sînt elemente. Multă vreme s'a crezut că aste feluri de materie nu mai pot fi desfăcute în altele și că nu-î nici o înrudire între dînsele. Ast-feliu apa ie o materie pe care, prin electricitate ori prin alte mijloace o putem desface în două materii în formă de aer, oxigen și hidrogen ; dar pe oxigen ori pe hidrogen nu le mai putem descompune în alte feluri de materie.

Știința a ajuns să afle mărimea și greutatea celor mai mici părțicele până la cari se desfac elementele, adecă a aflat mărimea și greutatea *atomelor*. Se mai știe de asemenea numărul și felul atomelor ce se întruloacă pentru a alcătui părțicelele corpurilor compuse. Ast-feliu se știe că amoniacul are părțicelele sale (moleculele) alcătuite din cîte o atomă de azot unită cu cîte trei de hidrogen. Greutatea atomelor și a moleculelor socotită în fracții de gram s'a aflat de abieă în timpurile din urmă ; dar greutatea atomelor și a moleculelor în comparație cu greutatea atomei de hidrogen se cunoaște mai de de mult. Ast-feliu veți vedeă în chemiile cele mai elementare că dacă zicem că atoma de hidrogen cîntărește 1, apoi cea de oxigen cîntărește 16, cea de azot 14, cea de clor 35.5 etc. De asemenea se știe, tot făcînd presupunerea că

atoma de hidrogen cîntărește 1, că molecula de apă trage 18, cea de amoniac 17, etc. Greutățile relative ale atomelor se cheamă *ponduri atomice*, iar ale moleculelor *ponduri moleculare*. Acuma dacă știm de cîte ori ie mai grea o atomă ori o moleculă oarecare de cît atoma de hidrogen, și dacă vom ști cîtă fracție de gram ie greutatea atomei de hidrogen, firește că vom putea afla și greutatea acelor atome și molecule tot în fracții de grame. Se obișnuiește a numi *microcrit* greutatea unei atome de hidrogen. Ast-feliu după cercetările unui vestit fizic englez, W. Tompson, un litru de hidrogen la temperatura 0° și la apăsarea atmosferică de 76 de centimetri cuprinde un număr de molecule pe cari l'am scrie prin 61 urmat de două-zeci și trei de nule:

6,100, 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000

Find-că molecula de hidrogen ie alcătuită din cîte două atome, vom avea deci într'un litru de hidrogen:

12,200, 000, 000, 000, 000, 000, 000, 000 de atome.

Prin urmare împărțind greutatea cunoscută a unui litru de hidrogen prin numărul de atome ce cuprinde vom afla greutatea aproximativă a atomei de hidrogen, aratăată în fracție de gram.

Multora le par curat cai verzi pe păreți asemenea afirmări. Totu-și în fizică sînt și alte determinări de lungimi și de greutăți adese ori foarte mari ori foarte mici. Ast-feliu iuțala luminei ieste de vr'o 300, 000, 000 de metri pe secundă și nime nu se îndoiește de adevărul acestei afirmări. Pe urmă s'a aflat numărul de vibrațiuni ce face pe secundă eterul pentru a ne produce nouă senzația de roș (477, 000, 000, 000, 000), de portocaliu (506, 000, 000, 000, 000), de violet (699, 000, 000, 000, 000). Pe urmă se știe că astronomii au reușit să afle greutatea soarelui și a planetelor, depărtările lor, depărtările înspăimîntătoare ale stelelor etc. Așa că nu ie lucru izolat determinarea numărului de atome aflătoare într'un volum dat de gaz, ori greutatea lor etc.

Toate acestea ar cere multe dezvoltări pentru a putea fi înțelese de cei ce nu cunosc mai di'nuainte științele ce au reușit a ne da asemenea măsuri,

Mulți și multă vreme crezură că elementele nu se mai pot desface în altă materie mai simplă, dar oameni de frunte ca Dalton, Faraday, d-rul Gladstone, Benjamin Brodie, Graham, Dr. Mills, Stokes, Norman Lockyer și William Crookes, cari-i citează pe toți aceștia în articolul său „Geneza elementelor“, au fost convinși că elementele pot fi desfăcute în materii mai simple, ba chiar reduce la o singură materie adevărat elementară. Herbert Spencer, vestitul filosof englez, a admis de asemenea aceas'ă idee.

Ciți-va s'au încercat chiar a aduce dovezi experimentale că în adevăr așa ieste. Ast-feliū Lockyer a susținut că în soare fierul nu există ca element, ci ie desfăcut în alte substanțe mai simple. Se sprijineă în această părere pe cercetarea spectrului soarelui. Fi-rește că pe dată s'au găsit alți fizici cari au interpretat alt-feliū faptele constatate de dînsul.

Nu de mult Schutzemberger, un chemist francez, vestit prin cercetările lui asupra substanțelor albuminoide, a aretat niște fapte foarte curioase în privința compoziției apei. A nume ar fi constat că proporția între greutatea de oxigen și de hidrogen, cerute pentru a face apă, nu ie constantă, că adecă ar fi și atome de oxigen cari să nu cîntărească tocmai 16. Unii au căutat a se folosi de acest fapt în potriua legii admisă în chemie că elementele se combină pururea în acelea-și proporții pentru a alcătui un corp anumit. Vom vedeă în curînd cum se poate interpreta fenomenul constatat de Schutzemberger, după teoria lui W. Crookes.

Legea periodică a lui Newlands, dezvoltată de Mendeleef, Mayer și Cornelly, ne face de asemenea a crede că elementele sînt produse prin evoluție din o materie elementară, combinată și răs-combinată cu sine însă-și. Legea aceasta constată că elementele formează grupe naturale asemănătoare prin însușirile elementelor ce cuprind și deosebindu-se puțin în privința greutății atomice.

„A. E. Nordenskiöld a luat Yttriu, Ytterbiu și Erbiu și pe acest amestec ast-feliū cum se desparte din mineralele ce-l cuprind, l'a numit Gadolinit și-a aflat că ast amestec ori din ce mineral l'am-precipită ăre pond atomic constant, deși ie un amestec. Nordens-

kiöld zice : „Deși oxidul de Gadolinu nu-*ă* oxidul unui corp simplu, ci amestecul a trei oxide isomorfe (cari cristalizază cam în acelea-și forme) are pond molecular constant. Deci avem un fapt cu desăvîrșire nou în chemie“. Pentru întăiea-și dată vedem faptul că trei substanțe isomorfe, pe cari chemiștii sînt siliți a le privi ca elemente, se află în natură, nu numai pururea împreună, dar chiar în acelea-și proporții. Se pare că ne aflăm în fața unei probleme asemănătoare cu problema originii planetelor mici, aflătoare între Mart și Joiea, acolo unde ne-am fi așteptat să aflăm o singură planetă mare. Aste fapte luminează cîte-vă chestii chemice însemnate. Yttriu vechiu ieră socotit drept element chemic. Avea pond atomic hotărit, întră în combinații cu alte elemente și putea fi destăcut în totul din aceste combinații“. Aice pomeneste W. Crookes de descoperirile sale asupra elementului numit Yttriu și pe care îl numeste acuma Yttriu vechiu. W. Crookes a reușit să desfacă Yttriu în mai multe corpuri cari se poartă tot una în privința chemică. Ie probabil că Yttriuurile despărțite de Crookes se vor fi deosebind din punctul de vedere al greutăților atomelor și prin urmare că greutatea atomică a amestecului cunoscut sub nume de Yttriu vechiu ie numai media greutăților atomice ale celor cîte-vă Yttriuuri ce fac parte din iel. Deci Yttriu ie un amestec întocmai ca ci Gadoliniu lui Nordenskiöld. Deosebire numai că Gadoliniu cuprinde trei corpuri privite de chemiști ca elemente ; ier Yttriu cuprinde mai multe substanțe nepresupuse măcar și confundate sub un singur nume.

Faptul descoperit de Schutzeberger s'ar explică ușor admițind că nu ieste numai un singur oxigen ci mai multe, foarte asemănătoare prin însușiri, dar între altele ce-vă deosebiți în privința greutății atomice. De obicei ar fi aceste oxigenuri amestecate ca Yttriuurile ori ca elementele ce formează așa zisul gadoliniu; dar în unele împrejurări s'ar putea despărți un oxigen cu atome ce-vă mai grele ori mai ușoare de cît 16. Deci s'ar putea să aflăm apă în care proporția între oxigen și hidrogen să nu fie 16 : 1, sau tocmai ceea ce-a constatat și Schutzeberger, fără a da vre-o explicație.

Auer von Welsbach a reușit să desfacă elementul numit Didymium în Preseodymium și în altul ; ba chiar cercetări mai noue ale lui Auer von Welsbach și ale lui Crookes arată că și aceste două se pot desface mai departe. Faptul ie întocmai ca și Yttriul.

Înainte de a trece mai departe să aretăm prin ce mijloace a reușit Crookes să desfacă Yttriul și să dovedească însușiri felii-rite la cele cinci șese Yttriuri ce-l alcătuiesc.

Iată cum a lucrat Crookes. A luat oxid de Yttriu în cîttime destul de mare și l'a topit în apă, soluțiunea ieră foarte slabă. A turnat în această soluțiune amoniac slab, în cîttime îndestulătoare pentru a despărți din apă jumătate din cîttimea de oxid de Yttriu. După ce s'a așezat la fund oxidul precipitat, filtrează ligidul și ast-feliu are de-o parte un oxid de Yttriu mai bazic de cît de cealaltă. Cu aceste două lucrează tot ca de la început și ast-feliu peste un timp îndelungat ajunge de are cinci felii-ri de Yttriu.

Acuma se poate dovedi că Yttriurile ast-feliu izolate se deosebesc în adevăr între iele. În adevăr dacă dăm o scîntee electrică în Yttriu și examinăm lumina produsă, adecă dacă îi cercetăm spectrul ca să aflăm ce linii colorate îl alcătuiesc vedem că spectrele celor cinci Yttriuri sînt întocmai acelea-și. Prin urmare analiza spectrală, cel mai fin mijloc de analiză cunoscut până acuma, nu ie în stare a ne da vre-o deosebire între aceste corpuri cari după modul de isolare întrebuițat se deosebesc negreșit din punctul de vedere al însușirilor chemice. Trebuie firește să fie deosebiri și în privința greutăților atomice, dar până a-zî încă nu s'au măsurat aceste deosebiri. Dar ori cum două din caracterele corpurilor simple pondul atomic constant și spectrul pricinuit prin scînteea electrică și-au pierdut însemnarea ; de pe asemenea caractere nu mai putem fi siguri că avem neapărat un corp cu adevărat simplu.

Ie întrebarea : prin ce mijloc a dovedit Crookes că Yttriurile separate sînt în adevăr corpuri deosebite unul de altul ? Pentru a înțelege cele următoare trebuie să amintim că tot acest învățat a descoperit a patra stare a materiei, a nume *materia radiantă*, așa că astă-zî nu mai ie corect să zicem că materia se află sub trei

stări : solidă, lăcidă și gazoasă ; astă-zi pe lângă astea trebuie să mai adăugim și starea radiantă. Această stare se arată cînd studiem materia închisă în tuburi, în cari am făcut foarte mare gol cetitorilor nedepriși cu minunile științei li se va părea negreșit lucru din cale afară de necrezut cînd vor auzi că a-zi se poate face asemenea gol de aer într'un tub în cît apăsarea ce acel aer ce va mai rămăneă în tub să se scoboare atîta în cît să fie de un milion de ori mai mică de cît apăsarea atmosferică. Și cu toate acestea se poate rări și mai tare materia, se poate scobori încă de 50 de ori. Dar pentru cercetările asupra Yttriului ie destul o rărare pănă la o milionime de apăsare atmosferică. Dacă facem să treacă un curent-electric pri'ntr'un tub în care se află Yttriul vechi și din care ie seos aerul așa că apăsarea ie scăzută la o milionime de atmosferă, Yttriul se face fosforescent, adegă luminează, la întunerec. Analizînd această lumină prin o prizmă vedem că ie alcătuită din o dungă roșă înfocată, din alta roșie, din una galbănă ca alămînea și foarte strălucitoare, din două dungi albastre verzii și din una albastră curat.

Acest spectru nu trebuie confundat cu cel ce se produce cînd facem o scîntee electrică în Yttriu. Am văzut că Yttriurile cele cinci separeate prin mijloace chemice din Yttriul vechi, nu se deosebesc în privința spectrului produs prin scîntee ; se deosebesc înse cînd le cercetăm spectrul produs prin fosforescența cășunate de un curent electric într'un tub cu aerul rărit cum am spus mai sus : *altul ie spectrul acesta la fie-care din cele cinci Yttriuri*. Ieată deci mijloc nou de a deosebi corpurile unele de altele și dovadă că în adevăr nu există numai un Yttriu, ci mai multe.

Crookes a studiat tot prin asemenea mijloace Samariul și l'a găsit alcătuit din două sau trei Samariuri.

Acuma vom prescurtă și cele ce ne spune despre șirul cum s'au produs elementele. Cel mai vechi ie Hydrogenul, acesta s'a făcut din materia primitivă, din *Protyl*, cum îi zice autoriul teoriei. Pe urmă se formează treptat elementele cu pond atomică mai mare, adegă începe formarea cu Hidrogenul al cărui pond a-

tomic le 1 și se sfirșește cu Uraniul al căruia ieste aproape 240. În perioada de timp ce s'a strecurat de la formarea Hydrogenului și până la a Uraniului se întâmplă ca un feliu de recire sau condensare gradată. Această recire nu se făcă tot deauna cu aceeași răpejune, ci une-ori ieră mai înceată, alte ori mai răpede, și la momentele când recirea se face mai cu grăbire se formară elemente foarte înrudite între iele. La asemenea perioade s'au format trei grupe de metale : Fierul, Nichelul și Cobaltul ;—Paladiul, Rutheniul și Rodiul;—Platina, Osmiul și Iridiul. Dacă la acele epoce recirea s'ar fi făcut încet, atunci nu s'ar fi format cîte trei elemente, ci numai unul singur. Pe de altă parte faptul cu aceste grupe ne dă dreptul a admite că și celelalte elemente nu-s unice, adecă trebuie să admitem, cum am mai spus, că nu-s numai un feliu de atome de Calciu ci mai multe, deosebite puținel prin pondurile atomice și prin alte însușiri. Ast-feliu trebuie să fie nu un Calciu ci mai multe, unele atome vor fi avînd pond atomic de 40, altele înse de 39.9 ori de 40.1, altele 39.8 ori 40.2 și așa mai departe, așa în cît amestecul acestor atome să aibă pondul atomic mediu 40 și să se poarte întocmai ca un element, după cum se petrece lucrul cu Gadoliniul lui Nordenskiöld.

După Hydrogen se formă Litiul, apoi Gluciul, Bariul, Carbonul, Azotul, Oxygenul, Fluorul, Natriul, Magneziul, Aluminiul, Siliul, Phosphorul, Sulfurul și Chlorul. După ce s'au alcătuit din protie aste 15 elemente, lucrurile au ajuns iear în starea de la început, adecă așa cum ierau la nașterea Hydrogenului. Dacă starea Protylului ar fi fost în totul identică, s'ar fi început seria de la capăt și s'ar fi produs din nou, și tot în șirul de mai sus, cele 15 elemente ; dar în această perioadă, negreșit foarte îndelungată, temperatura scăzuse și deci în noua perioadă nu s'au mai produs elementele de mai sus, ci altele asemănătoare cu dînsele prin multe însușiri, dar cu greutate atomice mai mari. Nu s'a produs nici un element corespunzătorii Hydrogenului și în loc de patru-spre-zece s'au produs 17, adecă în loc de a se produce aproape de mijlocul perioadei a doua numai un singur element, s'au produs patru foarte

înrudite : Magneziul, Fierul, Nichelul și Cobaltul ; deci a fost o neregularitate în recirea Protylului. Atomele produse în perioada întâia cu greutatea de la 1 la 40 și anume merg crescînd de la Hydrogen până la Chlor (35.5) În perioada a doua atomele produse au greutatea cuprinse între 40 și 80. În perioada a treia se produc 16 elemente în loc de 14 ca la întâia sau 17 ca la a doua și anume unul care trebuie să se formeze înainte de sfîrșitul jumătăței întâi a perioadei și să aibă pond atomic vre-o 100 lipsește. ori poate încă nu-i cunoscut ; iar îndată după începutul jumătăței a doua a perioadei se produc trei elemente: Rodiul, Rubidiul și Palladiul. Poate că acestea țin locul elementului ce am zis că lipsește, ori cum producerea lor întîrzie și îndată unul după altul, în grupă, arată o neregularitate ca și cea întîmplată puțin înainte de sfîrșitul jumătăței întâia a perioadei a doua, cînd s'a produs iear o grupă. Atomele produse în această perioadă au greutatea cuprinse între 85 și 125, deci deosebirea între cele extreme ie tot de 40 de unități ca și în cecelealte grupe. În perioada a treia se produsera numai 10 elemente. Neregularitatea ieste în șfertul al doilea, la care lipsește un element cu pond atomic de vre-o 154, și în șfertul al treilea, din care ne lipsesc toate elementele. Acuma : lipsesc ori nu le cunoaștem încă? Nu știm. Greutățile atomice sînt cuprinse între 133 și 173, deci tot de 40 de unități ie deosebirea. În perioada a patra se produsera iear 10 elemente, cu pond atomic aflatoriū între 175 și 218. La sfîrșitul șfertului al doilea lipsește un element și la începutul șfertului al treilea s'a produs ieară-și o grupă Iridiul, Osmiul și Platina ; din șfertul întâiū nu cunoaștem nici unul, iear din al patrulea lipsesc trei. În perioada a cincea, care ie necompletă, vedem numai două elemente Thoriul și Uraniul.

Mai ieste de spus că în aceste perioade, dacă le împărțim în cîte patru șferturi, observăm următoarele particularități :

- 1) În șfertul întâiū și al treilea se produc elemente electropozitive, iear în al doilea și al patrulea elemente electro-negative.
- 2) Elementele produse în șfertul I-iū și al treilea sînt paramagnetice ; iear cele produse în al II-lea și al patrulea diamagnetice

3) În privința atomicității elementelor vedem că se produce în sfertul întâiu (perioada I-iū) un element monoatomic (Litiul), apoi unul diatomic (Gluciul), unul triatomic (Borul) și în sfârșit Carbonul (tetratomic); în sfertul al doilea se produce întâiu un element care-i tot o dată triatomic și pentatomic (Azotul), apoi Oxygenul care-i diatomic și hexatomic și în sfârșit Fluorul care-i monoatomic și heptatomic; în sfertul al treilea se produce: Natriul (monoatomic), Magneziul (diatomic), Aluminiul (triatomic) și Sili-ciul (tetratomic); în sfertul al patrulea Phosphorul care-i triatomic și pentatomic, Sulfurul care-i diatomic și hexatomic, și în sfârșit Chlorul care-i monoatomic și heptatomic. Cum vedem elementele electro-negative cu câte două atomicități sau valențe, iar cele electropozitive numai câte una.

4) Vedem că elementele produse în jumătatea întâia a perioadei se asemănă într-o măsură cu cele produse la momente corespunzătoare în jumătatea a doua, dar se deosebesc prin proprietățile magnetice. Astfel Litiul, întâiul element din sfertul întâiu seamănă cu Natriul, întâiul element din sfertul al treilea: ambele electro-pozitive și monoatomice; Borul are asemănări cu Aluminiul; Carbonul cu Sili-ciul. De asemenea asemănările între Azot (sf. al II-lea) și Phosphor, Oxygen și Sulfur, Fluor și Chlor.

Dar elementele ce vin la același rând în perioadele de cari am vorbit mai sus, au asemănări mult mai complete în toate privințele, se deosebesc numai prin pondul atomic și deci prin aceea că n'au aceeași mobilitate atomică.

Ast-feliu Potasiul întâiul element produs în perioada a doua ie mai un feliu de Litiu, dar mai greoi; tot ast-feliu Rubidiul produs la începutul perioadei a doua și Calciul la al perioadei a treia.

Chlorul produs la sfârșitul perioadei întâiu ie foarte asemănătoriu cu Bromul produs la sfârșitul perioadei a doua și cu Iodul de la sfârșitul perioadei a treia. De asemenea Phosphorul, Arsenicul, Antimoniul, Erbiul și Bismutul produse la începutul sfertului al treilea în cele patru perioade sînt foarte asemănătoare.

Aceste fapte ne arată că odată cu recirea Protylului care mer-

gea mai mult sau mai puțin regulat, se întâmplau oscilații periodice în privința electrică, ast-feliu se înțelege cum se produc în fiecare perioadă în șfertul întâiu elemente pozitive, în al doilea negative, apoi în al treilea iar pozitive și în sfirșit în al patrulea de asemenea negative. Odată cu variația electricității a fost în fiecare perioadă și o oscilație în privința magnetică, așa în cât în jumătatea întâia s'au produs elemente paramagnetice și în a doua diamagnetice.

Crookes crede că din Protyl încă înainte de nașterea Hydrogenului s'a produs eterul, așa că nu eterul ci Protylul ie materia cea mai primitivă.

Trebuie deci de admis că din vreme în vreme sistemele solare se prefac în Protyl și apoi din Protyl se produc elementele și din această materie se organizează sistemele, cum vom vedea în alt articol când vom analiza tot o dată și teoria cea nouă a lui Faye.

Voiu încheea cu vorbele lui W. Crookes : „Să presupunem că o dată vom reuși să descoperim ce sînt elementele în adevăr ; că vom ști cum s'au născut și pentru ce numărul lor, însușirile și înrudirile lor unele cu altele sînt așa cum le cunoaștem. Atunci vom ști *di'mainte* cele ce acuma sîntem siliți să le descoperim prin experienți speciale ; atunci vom putea prevedea rezuitatele tuturor reacțiunilor ce ne vom închipui și teoriile noastre se vor a-deverî prin puterea și exactitatea prezicerilor. Cred că sarcina chemiei viitoare va fi tocmai căpătarea acestei cunoștinți.

„Dacă veți crede că prea am lăsat slobodă „imaginația științifică“, mă veți iertă, socot ; căci ieu sînt din acei cari nu se des-nădejdiesc de viitoriul științei“ ¹⁾.

ST. YASILIU

¹⁾ Mai toate faptele sînt din articolul „Genèse des éléments“ al lui W. Crookes, articol publicat în „Revue scientifique“ No. 7 din 13 August 1887. Faptul descoperit de Schutzeberger și explicarea lui nu-i luat de acolò și alte cîte-vă amănunte sînt de asemenea de aiurea. Astea [spre a nu se atribui lui W. Crookes păreri pe cari poate nu le-ar admite.

HOTĂRIT !

Hotărit, de-acum iubit'o
Glasul mîeu nu 'ți va mai spune
De iubirea ce-am simțit'o,
De durerile-mî nebune !...

Voiu ascunde tot în mine,
Înceta-voiû din surisu-mî,
Peste-a dorului ruine
Voiu așterne, dragă, plînsu-mî...

Ne-om vedeà ca și 'nnainte...
Ne-om privi mai rece însă,
Nu-ți voiû spune tot ce simte
Inima-mî de chinuri strînsă...

Om vorbi de alte celea,
Cum vorbesc nepăsătorii
Nu-ți mai arata-voiû jelea,
Nici cuprinde m'er florii !...

Noi n'avem nimic din fire
Să ne lege împreună :
Tu iești fără de simțire,
Ieu... sînt patimă nebună !...

Ochiul tău ie ochiū de moartă,
Ochiul mieū săgeată vie...
Unde cugetu-ți te poartă,
Gîndul mieū nu vra să ție...

Remîi dar pe veci uitată,
Cînd nemica nu ne leagă...
Ieū cu inima 'ntristată
Să-mi urmez calea pribeagă !...

Remîi vis din altă lume,
Dezmierdată 'nchipuire,
Voiū cercă să-ți uit de nume
Cum uită-voiū de iubire...

ANTON Ș. BACALBAȘA

„Istoria limbii și literaturii române“

Mărturisesc, am scris o carte cu ast-feliu de titlu și am avut nenorocirea de a stîrni mulțime de dușmanie. Unora nu le-a plăcut una, altora alta ; lui d-l Bianu, prietenul supus și credincios al d-lui Sturza, nu i-a plăcut cartea după ce a cetit din fugă numai șapte pagini : cetit, dar nu înțeles.

Această carte a mea a fost criticată în „Liberalul“ de d-l I. N. Roman, redactorul aceluși ziar și tot o dată cunoscut traducătoriu al piesei lui Corneille, *Cinna* (vezi Cont. an. IV. No. 10, 11, 12). Chiar de la început d-l Roman iea la apărat pe d-l Sturza și pe oamenii D-sale, despre cari ieu am scris în prefața cărții mele că au să-mi dezaprobe cartea. Cînd am scris acele vorbe n'am lucrat fără temeiuri puternice. D-l Roman poate nu știe că la un sfat în care se aflau și trei profesori de aici din Iași, d-l Sturza a luat drept bun sfatul unui profesor de la universitatea noastră că nu trebuie să aprobeze nici una din cărțile fraților Nădejde, chiar de ar fi ori cît de bune, pentru că ni s'ar da ast-feliu un brevet de capacitate și deci ar zice școlarii : „*Uit'te Nădejde sînt oameni învățați, până și Sturzu n'are în cotrò, le aprobeaza cărțile ; deci au dreptate și în privința socialismului*“. Așa s'a hotărît neaprobarea cărților noastre. Ne pare reu că n'a știut și dl Roman de această particularitate. Pe urmă ie și altă pricină : cum vede ori cine, afară de cei plătiți ca să fie surzi și orbi, sub ministeriul de a-zi cărțile de școală au ajuns ca niște moșii ce se dau celor ce stau bine cu cei de sus.

* * *

D-l Roman se leagă mai întâiu de ortografia mea, bine înțeles nu de ortografia „Contemporanului“, ci de ortografia academică întrebuintată în carte, și că n'ași fi înțeles ieu ortografia Academiei și pretinde că am făcut un feliu de ghiveciu din ortografia mea fonetică și din ortografia Academiei.

Ast-feliu dacă scriu *ieste, iese, ierà, iepure, iernă* etc. și nu *este, ese, erà, epure, érnă*, dl. Roman socoate că mă depărtez de Academie. Dar onorabilul critic se vede că n'a cetit măcar broșurica publicată de Academie sub titlul de „*Ortografia limbei române*, regulile primite de academia română în sesiunile generale din 1880 și 1881“¹⁾. De ar fi cetit'o ar fi aflat la pag. 12, art. 13 următoarele :

„13. In aceleași condițiuni se va însemna *i* atât finalu câtu și la începutul și mijlocul cuvintelor, când se pronunța pe jumătate cu semnul scurtării ; precum : *ómenî, copîi, auđi, veđi, domnî; řadû, nařbă, ařbă, rořbû, řoimû, iernă, ierbă, iară*“. Cum vedeți din nefericire între aceste cuvinto se află *iernă*, scris întocmai cum l'am scris și ieu, în cartea mea, se află și *ierbă* așa cum l'ași fi scris și rog să luați samă că în *ierbă* *ie* s'a făcut din *e* (herba) și deci urmază că ieu am dreptate, iear dl. Roman aiurează acuma ca și alte ori.

Maș la vale spune că ieu am izgonit pe academicul „suntû“ și în locu-i am pus pe „sîntû“. Dl. Roman n'are măcar idee că prin hotăririle academeiei nu s'a poroneit cum să vorbim limba literară, ci cum s'o scriem. Pot academiștii serie și roști *suntû*, asta nu mă silește pe mine să scriu tot așa. Ieu găsesse în limba romînă două forme *sint* și *sînt*, cea di'ntăiu, deși corectă, a pierdut puterea de vieață și deci n'am întrebuintat'o, în locul ieș pun *sîntû*, pe care îl scriu cu *i* și cu *û* pentru că are în familie *sint* și pentru că-i cuvînt variabilu. Ieată, d-le Roman, că și aice te-ai pîcîlit.

¹⁾ 1 broș. 8-o 15 p. Bucuresci Tipografia academeiei române No. 26, strada Academiei 1881.

Mai jos zice : „Pe *i* (scurt) îl pune și la mijlocul a o mulțime de cuvinte, unde după ortografia Academiei n'ar trebui, d. e. : *poiesie, pierdută, poieții, pîesă* etc“, Fără să fac d-lui Roman lecții pe larg, îi spun și acolo că nu s'a regulat de cătră Academie rostirea limbei, ci ortografia și dacă în limba literară cred ieu că trebuie să se zică *pîerdută* și nu *perdută* etc, academia poroncește să zic nu mai de cît *perdută*. Dovadă scrierile publicate de Academie. Noi nu însemnăm pe *î* de cît unde se aude, unde nu s'a contras cu vocala următoare. Ast-feliu scotem *trecătore* și nu *trecătoare* etc. după Academie am scrie *trecătore*.

Mai jos : „Academia a stabilit că diftongul *ea* să se scrie, cu *e* și cu accent de asupra (*é*) ori de câte ori el este derivat din *e*. La d-l Nădejde îl găsim scris cum dă Dumnezeu când *ea*, când *é*, ba încă une ori și *ia*. Luăm trei exemple de pe o singură pagină (440) : *țineau, iătă, chiamă* ! Găsim și același cuvânt scris în două moduri deosebite, d. e. „*iear* pe bătrân“ (pag. 425), *iear* (tot așa scris pe pag. 447 de 4—5 ori în șir) și *iér, iérá-și* (473) etc“.

Minunate's năzdrăvaniile îndrăznei ! D-l Roman nu pricepe regulile Academiei și apoi dă vina pe alții. Mai reu, d-l Roman nici n'a cetit măcar regulile Academiei ; ieată în adevăr ce găsim în broșurica pomenită mai sus.

„15. Sunetele *ea* și *oa* provenite di'ntr'unu *e* și *o* accentuate și urmate mai cu sémă de unu *ă* sau *e*, se voru însemna cu *é* și *ó* (*e* și *o* cu accentu acutū).

„Exemple : *péră* (peri), *céră* (ceri), *móră* (mori), *sóre, dóre, óre* ?, *cióră, órbă* (orbă), *sórbe* (sorbî).

„Terminațiunea imperfectului verbelorū în *é* și *e*, fiindu formată de la infinitivū prin adaugerea unui *a*, se va scrie *ea*, și nu *é* : *vedea, tăcea, bătea, făcea* ; asemenea și la cuvîntul *stea*, precum și la tóte cuvintele terminate în *ea* cari facū pluralulū în *ele*, unde *a* finalū are o valóre proprie gramaticală : *vițea, nuea, curea, surcea, măsea*“.

Înainte de toate ie lucru văzut că dl. Roman n'a cetit re-

gula Academiei, alt-feliu cum de-ar fi pus între presupusele mele greșeli: *țineau* pentru care Academia spune în special că nu trebuie scris cu *é*, ci cu *ea*? Mă mier de asemenea cum de a scos d-sa că n'am avea drept să scriem și diftongul *ia*, pe care îl vede d-sa cu părere de reu în *chiamă*! Atunci, după dl. Roman, trebuie scris *chér* nu *chiar*! Dar D-sa a uitat că în regula academiei te vorba de *ea* făcut din *e*; pe cînd *ia* din *chiar* te cu totul de altă natură: *claro, cliaro, cliaru, chiar*. De asemenea am scris *țear* și *țeră-și*, dar *țer* nu; pe pag. 473 nu iese scris așa și de-ar fi, ar fi fost scăpare din vedere. De asemenea dacă unii academiști vor fi scriind *moșnegû, trézû* etc. să le fie de bine; dar ieu trebuie să țin samă că regula spune să scrim cu *é* pe *ea* făcut din *e*, iar *ea* din *moșneag* și *treaz* nu-s făcuți din *e*, adecă nu s'a zis nici o dată românește *moșneg, trez* și mai apoi să se fi prefăcut în *moșneag, treaz*. Iată ce folos ar fi fost dacă dl. Roman învață vre o leacă de fonetică înainte de a se apucă de criticat ortografia mea și a o numi ghiveciu. CU Cluj / Central University Library Cluj

Cît despre *oa*, care trebuie scris cu *ó* cînd în silaba următoare se află *e* sau *ă*, dl. Roman mi-a găsit în cele peste cinci sute de pagini cite-vă scăpări de condei și mi le pune'n spate.

Mai jos scrie: „Academia a stabilit că grupa *șt* să se scrie cu *sc*. La dl. Nădejde găsim această grupă scrisă și într'un feliu și într'altul: *franțusesce, lipsesce* și *povești, moștenit, neașteptată*. Dl. Roman nu are idee de regula academiei care sună ast-feliu: „9. Sunetele împreunate $\mu=șt$ se vorû scrie asemenea în două forme; se vorû scrie cu *sc* acolo unde vre o formă fleționară sau derivațiunea română le arată că au provenitû din *sc*. Se va scrie cu *sc* și verbului a *sci* cu derivatele lui *sciință, consciință, nesci-ință* etc. Se va scrie însă tot-deauna *Ștefanû, ștergarû, deșteptû, Târgoviște, braniște, miriște* etc.“

Prin urmare, d-le Roman, d-ta nici habar n'ai de ce puî pe hîrtie. Mă învinovățești c'am scris *povești, moștenit, neașteptată*, cînd academia spune verde că se scrie cu *sc* numai dacă în reflec-

țiune sau derivație se află *sc*, alt-feliu se scrie cu *șt*. D-l Roman își închipuie, în minunate-i naivitate, ca se cere să scriem: *po-vesci, moscenitū, neasceptatū, Scefanū, scergariū, desceptū, Tîrgo-visce, branisce* etc !! Să-i fie de bine.

Cît despre cele cîte-vă contraziceri, ce le-a aflat la mine, precum „*de voșești* (p. voiesci) *să sciți*“ (475) sînt scăpări de vedere, cari nu se întîmplă de cît poate o dată la sută și cari-s foarte ușor de făcut într'o carte în care trebuie să copiezi atîtea și atîtea texturi.

D-l Roman mă mai învinuește că de ce am pus *ū* la adverbe (trebuie să zică la adiectivele sau formele verbale întrebunțate ca adverbe) ca: *exactū, sistematicū, curēndū* etc... Dar, d-le Roman, asta nu-i o greșală, ci un punct din hotărîrile academiiei pe care nu vreau să-l primesc, pentru că-i absurd să scriu *omū frumosū*, dar scriu *frumos*, cînd *frumos* ie acela-și cuvînt. Ar fi contra altui principiu, admis de academie: *respectarea înrudirei cuvintelor*.

Așă a înțeles și autoriul broșurei citate mai sus, de vreme ce a scris la pag. 14: „se întindea *frumosū*; se înalță *tristū* și *singuratecū*; parū a cânta *neconținū*; de asemenea la pag. 15: „la această *mūltū* elocuentă ruină“; „cu ei cadū miū de cuiburi ce *veselū*, pe sub ceriuri“. Tot ast-feliū au înțeles și academiștii, căci și în anale acele adverbe cari-s adiective, ori forme verbale, se scriu cu *ū* (numai textul regulei relativ la *ū* a fost reu redactat). Deci ieu am urmat riguros regulele Academiei și d-l Roman necunoscînd ortografia acestei societăți și potrivit-se sfaturilor viclene ale celor cu cari ie în legătură și-a vîrit singur lațul în gît. Dacă ar fi deschis ochii, ori dacă n'ar fi fost orbit de patimă în potri-va noastră, ar fi putut ușor scăpă de această rușine și lumea n'ar fi avut prilej a-și face idee de lipsa de cele mai elementare cunoștinți, care împodobește pe d-l redactor al „*Liberalului*“.

Până și iscălitura nu mi-o lasă în pace! D-l Roman găsește că trebuie să mă iscălese tot academic, adecă *Iónū Nădejde* și nu *Ioan Nădejde* !! D-l redactor al „*Liberalului*“ nu știe că numele proprii, iscăliturile, nu-s supuse ortografiei academice, că ieu nu

puteam iscăli unele locuri un feliu și 'n altele alt-feliu. Tot o dată d-l Roman a pierdut minunat prilej de a tăcea, a mai dovedit o dată că nu înțelege ortografia academică. D-sa ne spune că *oa* din Ioan trebuie scris cu *ó*, d-sa își închipuie că acest *oa* s'a făcut din *o* accentuat! Să-i fie de bine! Solida știința filologică!

* * *

La partea despre istoria literaturii găsește d-l Roman următoarele două lucruri mai bătătoare la ochi: 1° că n'am pomenit de mulțime de scriitori de *oare-care* valoare. [Acest *oare-care* ie plin de nostimada, se vede că d-l Roman crede că mi-am pus de gând să înșir pe toți cei ce mînjese hîrtie sau au mînjit'o vre-o dată!] și al 2° că am vorbit de mulți scriitori cari (după competența parere a d-lui Roman) nu ar fi avînd meritele cerute pentru a putea fi pomeniți într'o seriare despre istoria literaturii romîne.

Astea sînt cele două bube ale d-lui Roman

Să vedem și ce exemple dă criticul mien. Se meară de ce am trecut cu vederea pe Eliade Radulescu și Gheorghe Asachi! Apoi, d-le Roman, pricina ie foarte simplă: după mine acești doi scriitori au fost cu totul lipsiți de talent literar. Prin aceasta nu le tăgăduesc alte merite, ce vor fi putut avea, dar talent literar n'au avut. Vrea să-mi susțină cine-vă serios că fabulele, poeziile și nuvelele lui Asachi sînt bucăți poetice? Poate să susție cei cari nu le-au cetit ori cei cari numesc pe Eliade părintele literaturii romîne, fiind-că i s'a făcut o statuie la București. Ce bucăți literare bune cunoaște d-l Roman remase de la Eliade? Să le dea la iveală să ridem și noi. D-l Hîjdău poate avea, și chiar are, multe merite, dar în literatură ie nenorocit de tot. Să cetească d-l pe „Răsvan Vodă“ și pe „Ioan Vodă cel cumplit“ și apoi vom vedea de va mai cere să pomenim de d-l Hîjdău. De d-l Ureche țear cum cum țeră să pomenesc? Piese ca ale d-sale poate face ori cine, cel puțin cîte una pe zi. Are și d-l Ureche merite, dar nu literare. De d-l Maiorescu n'am pomenit, fiind că după cît știm, n'a scris nici poezii, nici romane, nici nuvele, nici piese de teatru.

și deci n'aveam ce să-l pomenesc la istoria literaturii române. Cum că pe criticii nu-î pot număra între poezii, poate vedeă d-l Roman de pe aceea că n'am vorbit în cartea mea nici de Ioan Gherea.

D-l Roman ie deprins a cetii despre autorii romîni numai laude, nu-î vine la îndămină, să vadă pe lîngă însușirile bune pomenite și pe cele rele. Ast-feliu în loc să se indigneze că am spus despre Conachi că i s'au prea exagerat meritele, că are poezii sarbede, c'a fost numai versificatoriu, ba încă foarte necorect,—să fi încercat a dovedi prin pilde că părerea mea ie greșită. Tot ast-feliu trebuie să facă și cu ceilalți : să-mi dovedească greșala ce voi fi făcînd numînd pe Gr. Alexandrescu necorect ca formă și chiar ca fond ori pe C. Negruți plagiatoriu (*Todirică* jucătoriu de cărți a fost pusă în două colone cu *Federigo* al lui Prosper Merimée în „Contemporanul.“) Într'un loc se mîeară vîzînd că numesc *poezie epică* pe *Miron* și *Florica* de Iacob Negruți !

Despre *Creangă* pretinde că am zis că prea aleargă după efecte comice și că și-a greșit calea. Pentru ca să judece cetitorii noștri reproduc bucata întreaă despre acest scriitoriu :

„Créngă. D-lu Créngă ie pôte celu mai înzestratu cu talentu artisticu, din grupa de colaboratori de la „Convorbiri“, firesce facu excepție pentru Eminescu. D-lu Créngă a scrisu multime de povești poporane, pe cari le-a alcătuitu într'o limbă literară, căreia puțină îi lipsesce până să fie corectă. Ceea ce ie de observat ieste că d-lu Créngă își îngrijii în totu-deauna forțe multu scrierile sale, necontentu s'a muncit și se muncesce cu gândulu cum ar dice, cum aru întorce, ca doar aru ieși frasa întocmai cum trebuie să fie după ideea ce vrea să o facă să arete și după natura limbii române. Pe lîngă povești a scrisu *Amintiri*, în acestea vedemă aduși înaintea noastră omeni din alta generație și așa de puternicu iesu din scrierea autoriu în cătu ne pară că i-amă vedutu și cunoscutu chiar noi. Astu-feliu ieste *Isaia Duhu*, *Prălea*, viéta la școla în care a învățatu carte autoriu, tipurile tovarșiloru săi... Tôte aceste schițe așa de adevărate, așa de artistice, ne amintescu de talentulu lui Gogoli, scriitoriu cărtei „Suflete

morte“ și nu pôte să nu ne pară reu că d-lu Créngă s'a prea consacratu povestiloru“. Întreb pe domniî cetitorî unde se vede în cele spuse mai sus că ieu spun despre Créngă că „prea aleargă după efecte comice“? Unde spun că și-a greșit calea? Nu laudă dejuns povestile lui? Dar după această laudă n'am voie să pun mai mult preț pe *Amintiri* și să-mi aret părerea de reu că n'a scris mai multe de acestea, că o comoară întreagă de amintiri prețioase, din toate punctele de vedere, au ramas nescrise până acuma și poate, din pricina boalei autoriului, boala care nu-l lasă să muncească multu și greu, ramas pentru tot deauna?

Dl. Roman zice că despre De la Vrancea așî fi spus: „că a scris nuvele slabe, limba-i e stălcită, descrie nu oamenii: monștrii“. Față cu această frază arhischilodita pun vorbele mele și cetitorii vor judecă de buna credință a d-lui Roman; căci despre pricepere și știință au putut judecă chiar de la început, cînd m'a învinuit că nu știu ortografia Academiei, dînd a înțelege că o știe d-sa.

„De la Vrancea (Barbu Ștefănescu) ie unulu din cei mai talentați nuvelisti de astă-zi. Dl. Ștefănescu are darul de a deșteptă în noi tablourile ce și le-face în minte. Limba ce o scrie nu-i destulă de bună câtu ie vorba de înjghebarea și construcția fraselorū, prea străine; dar ie plină de cuvinte luate din poporū și foarte frumoșe. Aceste cuvinte sîntu une locuri cam schilodite, alte ori luate nu în înțelesulū popularū, dar ori cum dau stilulu o strălucire orbitore. Arū fi trebuită limba mai puțină încărcată cu podobe. În privința subiectelorū ie de observatū că aprōpe tōte sîntu ori nefresci (așā ie chiar și *Moroiū*) ori chiar fantastice (cum ie *Trubadurulū*); în unele ie nota prea tare, ne zugrăvesce nu omeni, ci monștri, ca Răducanū din *Milogubū*. Cu tōte acestea sîntu bucăți tōrte exacte, cum ie de pildă descrierea femeilorū clevetitōre din *Sultanica*, apoi *Sorcova*, *Răzmerița*, *Odiniōră și acum*. În tōte înse se vede o înfrumusețare, o idealisare a vieței din vechiū, unū pesimismū à la Eminescu pentru vieța de a-đi. multă lingușire cătră persōne din așā đisa noblețā sau aristocrație!“

Mi se pare că ie cu totul alta ceea ce-am scris ieu. Ieu

spun că une-ori cuvintele populare sînt stîlcite ; dl. Roman spune că am numit stîlcită limba lui De la Vrancea. Ieu spun că în unele nuvele descrie monștri, că altele nu-s firești și dau pilde ; apoi citez o mulțime foarte exacte și foarte firesci, dl. Roman spune că ieu învinovățesc pe De la Vrancea că ar fi scris nuvelele toate nefirești și că ar fi zugrăvind numai monștri !! Halal de onestitate literară !

D-l Roman pare a se îndoii de adevărul vorbelor mele, cînd spun că *D'ale Carnavalului* a fost șuerată pentru că-i reacționară ; dar însuși d-l Caragiali știe foarte bine că ieu am spus adevărul. Cele ce-am zis despre Vlăhuță și Ispirescu le spun și acuma, dovedească d-l Roman că-s greșit ; repet : „În privința nuvelor trebuie să spunem că sîntu multu mai slabe de cîtă ale lui *De la Vrancea* și desgustătore ca tendința. Subiectele sîntu neadeverate“. D-l Roman și aice a făcut în voie meșteșugul de falsificatoriū, D-sa a scrisu în „*Liberalul*,“ ca din partea mea : „Vlăhuță a scris nuvele și mai rele de cît de la Vrancea, nuvele *prôte ca formă* și cu tendințe desgustătoare“. Deosebirea ie cam mărișoară ! Pe urmă ie de crezut că d-l Roman n'a cetit „*Din durerile lumii*“, căci atunci credem că D-sa care s'a ridicat din popor și se pretinde liberal, n'ar putea numi tendința d-lui Vlăhuță alt-feliu de cît desgustătoare. În adevăr Vlăhuță spune prin acea nuvelă că nu trebuie să învețe cursuri mai înnalte de cît copiii bogăților, iear ai țeranilor, ori cît de talentați, să stea la plug ! Îi vine la îndămîna d-lui Roman asemenea sfat ? Nu credem.

Această simpatie neînțeleasă a d-lui Roman pentru toți reacționarii : începînd cu Eminescu, trecînd pe la d-l A. C. Cuza și încheind cu Vlăhuță și alții ie foarte ciudată la un om din popor. Ne vine în minte o poezie publicată în „*Contemporanul*“ și care se potrivește acolea, parcă ar fi fost a nume făcută pentru d-l Roman.

Ieată o :

Acelea-și suferințe'n vale
Și chinuri veșnic pe cîmpii,

Acelea-și cîntece de jale...

Tu le-ai uitat, tu nu le știi!

Acela-și gemăt se ridică

Prelung, adînc și desperat

Și veșnic piepturi se despică...

Tu nu știi, tu le-ai uitat!

Și neclintita serăcie

În părintescul tău cămin

Acela-și vaier reînvie...

Tu iești străin, de tot străin!

Și tatăl galbăn a ramas

Zdrobit și fără glas,

În zdrențe istovita mamă

Încet, încet te chiamă

Cu acela-și glas nemîngîiat...

Tu i-ai uitat, pe veci, uitat!

De liniște, pace, odihnă

Simți dor și sete necurmata,

Tu singur să remii în tihnă

Și uiți de mamă, uiți de tată!

Iei plîng, se tînguie a jale...

Dar tu să ții de chinuri samă?

Tăcut urmezi aceea-și cale

Și... uiți de tată, uiți de mamă!

Și cum coboar'o minge'n joc

Tu te cobori ca să te 'nnalți:

Ca să te-alegi cu vre-un noroc,

Te-asemeni celorlalți

Și mulțamit remii în tine

Cu zile plin, cu visuri line,

Iear jos pe mucedul pământ
Bătut de ploii, bătut de vînt,

Picure neîncetat
Cu vaier desperat

Acelea-și lacrimi aprinse
Scînteii din inimă desprinse ;
Acelea-și lacrimi de foc,
Plîns de om fără noroc ;
Acelea-și lacrimi fierbinți
Plînsset de părinți ¹⁾.

Poate vei zice că nu mergi cu reacționarii, că nu-i aperi. Ie destul să audă ori-cine că, după d-ta, Dl. *A. C. Cuza nu-î reacționariu*.

De mierare mai iese cum de se meară de ce pe dl. *Milea* și pe dl. *A. C. Cuza* îi pomenesc însoțiți cu politicianul domnul. Dar ie lucru firesc. Am fost prieten cu acești domni, cu dl. *Milea* am luptat alături, am fost ca niște frați, cel puțin cît mă privește pe mine ; soarta a făcut inșe să ne îndușmănim și înstrăinăm în toate punctele de vedere. În vremea din urmă s'a rupt și legătura cea mai de pe urmă : legătura de partidă : *Milea* ie cel mai însemnat di'ntre socialiștii romîni cari făcură greșala nespūsă de a da ajutoriu' prin talentul lor conservatorilor ; dl. *Milea* a fost autoriu motiunei de la „Cercului studiilor sociale“ din București, motiune prin care nu găsește de vre un folos pentru partida muncitorilor să stea la guvern liberalii și că tot una ar fi de va cîrmui în România *Lascar Catargiu* și cu ai lui, ori *Ioan Brăteanu* și 'cu ai lui. Mai apoi a aretat ideea că la ori-ce protestare violentă în potruva unui principiu burghez, cum ar fi de pildă în potruva regelui, noi, fără să ne batem capul cu motivele celor ce protestează, să dăm mîna de ajutoriu. Ie lucru văzut că nu mai puteam avea noi legături cu vechiul tovarăș de luptă ; ne mai fiind legat cu dînsul nici prin prietenie, nici prin idei, pentru ce i-ași fi zis curat *Milea* ? Nu m'am crezut în drept.

¹⁾ Vezi „Contemporanul“ an. IV. No. 11 pag. 475 și 476.

Tot ast-feliu și cu dl A. C. Cuza. D-sa n'a fost nici o dată cu desăvârșire socialist, dar a fost democrat, a primit chiar și programul nostru în cea mai mare parte. Putem dovedi: pe de o parte prin colaborarea d-sale la „Dacia viitoare,“ pe de alta poeziile din „Contemporanul“ și încă alte dovezi. Pe atunci ieră d-sa și liber eugetătoriu.

În adevăr într'o polezie „Mormîntul meu,“ publicată în anul al II-lea din „Contemporanul“, la pag. 688 iese următoarea strofă ateistă :

„La mormîntul meu prieteni lăsați popii toți să vie,
Dar le spuneți că'n vieață gîndul meu a fost ateu,
C'am privit religiunea ca o goală comedie,
Spovedania minciună și prohodul ca prostie
Și că ceriul pentru mine a fost fără Dumnezeu.“

Cum se face că astă strofă lipsește din volumul d-lui A. C. Cuza, pag. 43? Acum a îmbătrînit și s'a întors în sinul beseracei? Acuma crede nebunești idealurile de alta dată? Foarte bine. Nu-l împiedecăm noi, dar fie ne îngăduit a-l numi reacționariu, cu toate protestările d-lui I. N. Roman, prietenul de a-zi al d-lui A. C. Cuza.

Din „Monologul lui Barbu lăutariul“ a lăsat afară toate bucățile atee și parte din cele revoluționare, mai ales cele ce loveau în ciocoi. Asemănați poezia aceasta așa cum ie în „Contemporanul“ an II pag. 540—547 cu cea din volum pag. 78—81 și vă veți convinge. Lipsese 52 de versuri! Pentru ce! Poate pentru că nu-s bune? De loc, is ca și celelalte, dar „s'a schimbat boierul, nu ie cum îl știi.“

Voiu cită aice o parte din iele.

„Drojdiiile !. calicie !., o tu soartă ticaloasă,
Crunt balaur omenirei tu storci măduva din oase
Tu ne faci flămînzi să plîngem și de frig să tremurăm,
Tu pe paie putrezite ne așterni să ne culcăm,
Tu ne pul blăstămu'n gură ce-l sculpam cu'nverșunare

Cătră ceriul fără milă fără leac de'ndurare,
Tu. flămîndă calicie, și blăstăm asupra ta !

AI cîntat, sermane Barbu, astăzi nu mai poți cînta,
Glasul tremură și lumea cînd te-aude mierliind,
Nu te'ntreabă de'ti ie foame, dar te șuieră rizind ;
Unii spun că's bat și alții că's o javră răgușită
Dar de foamea mă muncește sau de frigul mă omoară
Ce le pasă celor cari stau sătui la sobușoară :
Crapa lemnele, frățică . . . de căldură iei asud
Și-al sermanilor de-afară glas de jale nu aud.
Pe pămînt să vie-acum ca o neagră vijelie
Și să mature din cale-i tot ce-i spurcat, uricios
A bogaților palaturi și bordeiul ticălos ;
Să pierim și să ne stingem ca cenușa din cuptoriu,
Cînd prin hornul plin ghieață suff' un vînt vijitătoriu !

Urlă cînele la lună, dar zădarnic lehăește
Ca și omul cînd la ceriuri zi și noapte se bocește
Nu din ceriū și nu din lună va veni milostivire

Pentru bieata omenire !

Ceriul ?.. Ie pustiu se vede, căci de cînd deschis'am ochii
M'am rugat mereu și pus'am leturghii să zică popii,
Dar degeaba, căci pe drumuri urgisit acum rămîn

Ca și cum ași fi păgîn ! . . .“

„Reul de la voi ne vine, ura noastră să v'ajungă
Să pieriți ca pleava'n nourî, voi ciocoi rătunzi la pungă,
Neamul vostru să se șteargă măturat de pe pămînt

Ca și pulberea în vînt !..“

Căci a relelor măsură s'a umplut de curge'n lături
Și gunoiștea de veacuri ce-a crescut tot pături pături,
Ieacum sosit'a ceasul din ogrăzi s'o măturăm,

Și de rele să scăpăm !

Aceste bucăți le-a scos d-l. A. C. Cuza din monolog. Să ne spuie d-l Roman pentru ce. Oare nu pentru că lovește în religie și în ciocoi. Chiar și în volum înse a lăsat o parte care foarte bine arată ideale ce avea poietul pe vremea cînd a scris bucata. Ascultați ce frumos și ce puternic vorbește în următoarele rînduri, care a-zi nu le mai poate lua în serios aliatul reacționarilor :

„Și de vrați să știți o vorbă vă voiî spune-o pe furis :
Tot ie putred de la talpă până sus la coperiș.“

Darâ mîni ?, O zi fericie, soare mîndru de dreptate,
Vom scăpă și noi o dată de nevoi și de păcate
Și voioși ca păsărele ce'n văzduh se prăpădese
Vom nuntî pe urma celor cari a-zi ne prigonese.
Vom scăpă !.. căci lumea veche în adînc se prăbușește,
Temeliea-i zdruncinată, dărmătura se pornește
Tencueala se desprinde, cărămida se fărîmă !..

Și zidirea se dărîmă !..

Din trecut nu mai remîne de cît colb și'n moșunoaie
A zidirilor căzute dărmătură și gunoie,
Până vine-o vijelie, înger bun mîntuitorîu,
Ce le spulberă prin nouri șuerînd îngrozitorîu.
Și pe urmă altă lume mai frumoasă și mai bună.
Din fărîme'mprăștiate cu încetul se adună
Altă lume, lume nouă, unde reul ie poveste
Unde-i totul pe dreptate, unde ură nu mai ieste.“

Mai luptă a-zi d-l A. C. Cuza pentru asemenea ideal ? Ce bine ne-ar părea ! Din nefericire nu putem aveâ asemenea iluzii.

Ascultați ce frumos mai scieâ poietul în „Monologul unui vagabond“ (pag. 87 din volum și în „Contemporanul“ an. III) :

„Pinea celor ce o cîștigă ie ca fierea de amară,
Căci năcazul o frămîntă și năcazul o dospește,
Și cu lacrimile voastre, muncitori, se plămădește.
Voî munciți și vouă hrana vi-i cu dramul cîntărită,
Cînd sudoarea frunței voastre curge'n fața dogorită ;

Căci o vitregă poveste ie stăpîna peste oameni :
Altul vine să culegă ce'n pămînt te-ai pus să sameni !“

Acuma înse în poezia publicată de d-l A. C. Cuza în „Boam-
ba“, cu prilejul sfințirii Mitropoliei și venirii regelui în Iași, cu
totul alt-feliu se vorbește :

„Totul ie căzut și putred, toate's calpe, prefăcute ?
S'a întors mașina lumii, găgăuții sînt stăpîni,
Chiar besereca să fie necinstită de păgîni ?
Ieară voi, voi fi ai țerei, să priviți nepăsători
Cum se calcă drepturi sfinte de vînduți și trădători,
Și să nu se suie 'n față și să clocotească 'n vine
Sîngele—să fie sînge ?—de minie și rușine ?

Nu ! căzuți sîntem cu toții ; toate's putrede și rele,
Am ajuns de risul lumii, de ocară'n toate cele,
Și pe urma blăstămata unde-om fi călcat, ruina
Va fi țara romînească și besereca creștină“.

Nu samănă tonul acestei poezii, pusă la sfîrșitul volumului
d-lui A. C. Cuza, cu totul cu corespondența trimisă lui Katkoff
din Ungheni-Ruși de cătră unul din prietenii politici ai noului re-
acționariu ? Până acum lipsește aice în volum vre un apel căl-
duros la prea milostivul gosudariu, la Țarul pravoslavnic, să vie
să scape besereca ortodoxă din mînele ateilor și catolicilor ; dar îl
așteptăm cu încredere. Și n'avem dreptul să numim pe d-l A.
C. Cuza reacționariu, n'avem drept să ne pară reu de asemenea ta-
lent poetic, o dinioară luptătoriu pentru cei asupriți și pentru lu-
mină, iear acuma jertfit întunericului, beserecei și reacțiunei kat-
koviste ? Dacă d-l Roman nu pricepe, ori nu vrea să priceapă ;
treaba d-sale.

Ieată de ce am domnit pe domnii C. Milea și A. C. Cuza.
Prea naiv ie d-l Roman, dacă 'și închipuite că elevii din clasa a
VII-a vor avea nevoie să-i domnească neapărat și lei ! De aseme-
nea ciudat soiū de profesor ar fi cel care ar da la clasa a VII-a

lecție de la V. G. Morțun până la domnul Cuza. Fantazie mai ridiculă ie greu de aflat !

Alta din nostimadele pedagogice ale d-lui Roman iese că D-sa nu vrea să sufără polemică într'o carte didactică. Și ce numește d-sa polemică ? Dacă spun că un scriitoriu a greșit ici sau di'ncolò, că n'a făcut de pildă d-l Milea un roman, scriind pe „Dinu Milian,“ etc d-lui Roman i se par toate acestea greșeli de pedagogie !! Dar cum trebuie să scriu, onorabile ? Să-i laud pe toți ori să nu-i pomenesc ? De asemenea d-sa socoate că n'ar fi intrat în cadrul cărței să exprim îndoială în privința textului „Țiganiadei“ publicate în „Buciumul romîn“ ; deși ie lucru cunoscut că generația veche, fără nici o intenție rea, s'a crezut în drept a pune mâna și a drege ici colea texturile. Nu mai departe d-l Densușianu susține fațăș că se poate falsifica istoria în interesul patriotismului !

D-l Roman a învățat se vede pe cînd ieră în școală curat numai buchea de aceea face mare haz de unele fraze puse de mine în carte și cari dacă le-ar spune cine-vă pe de-a rostul ar însemnă că elevul bucheriu a făcut gramatica și scrierea de față. Asemenea adorabilă naivitate la un om tînăr ca d-l Roman, ne desarmează.

* * *

Ie lucrul cu totul careghioz pretențiunea d-lui Roman că să fi tăcut despre V. G. Morțun ori despre Teodoru până ce critica (d-sa și dl Eduard Dioghenide, alt erudit redactor de la „Liberalul“) s'ar fi pronunțat. Dar de cînd n'am ieu dreptul să-mi dau părerea despre niște scriitori cari mi-s prieteni ? Atunci pentru ce a scris dl Măiorescu despre Alexandri și Caragiali ? Dl Roman va fi puțin pricepe atîta lucru, că ori cît de prieteni mi-ar fi V. G. Morțun sau D. A. Teodor, de gustul prieteniei nu m'ași fi compromis, n'ași fi dat despre iei niște păreri pe cari le-ași fi crezut neîntemeiate, punîndu-mă în primejdie a fi dovedit mai apoi de om părtentoriu și nepriceput. De asemenea dușmănia pentru d-nii Milea și A. C. Cuza, nu poate fi în stare să mă facă a serie neadevăruri, căci

s'ar putea a-zi mine să se dea cu totul pe față că m'am lăsat tîrit de patimă și că nu i-am judecat cu nepărtinire.

Ieu am lucrat cu nepărtinire, și cred că nu mi-au întunecat judecata nici dușmăniile nici prietenii; cine crede alt-feliu să-și dea osteneală de a dovedi că m'am înșelat. Alt-feliu toate afirmările lor, ca și ale d-lui Roman, mă lasă nepăsătoriu și convins că am spus în criticile mele adevărul și numai adevărul, atît acum cît și atunci, cînd am criticat traducerea piesei *Cinna*, traducere făcută de d-l I. N. Roman. Critica mea de atunci a făcut atîta sînge reu d-lui Roman, în cît caută a-și răzbună în tot chipul prin ziarele ce guvernul liberal i le-a dat în stăpînire. I-am da un sfat: să aleagă mai cu îngrijire punctele de atac, să nu creadă că tot ce va pune pe hîrtie va fi crezut, dar mai pe sus de toate ar fi de dorit ca d-l critic să-și mai completeze cunoștințele.

JOAN NADEJDE

M A M A !

Cît ie de blîndă 'n negrul ramei
Privindu-și copilul din brațe
Cu zîmbetu 'n ochi și pe față !...
Străinii spun că-i chipul mamei.

Subt mușchiul lespedei ciupite,
Ca supt pecetea nemicirei,
Îmi zac comorile iubirei,
Mi-ie mama—oase răsipite.

Biblioteca / Centrul University Library Cluj
Îți sint copil și-mi iești străină ;
Nefericită mamă, vină !
Cu tine 'n veșnicie du-mă !...

S'a stins vieța viitoare,
Într'a credințelor vultoare,
Nici mort n'am să te știu : iești humă !

P. CARP

Scrisoare deschisă către d-nii membri ai „Societății
pentru învățătura poporului român“ din Iași

ONORABILÎ MEMBRI !

Mai multe sînt pricinile ce ne silesc a ne îndrepta către
D-Voastră :

S'au împrăștiat împotriva noastră mulțime de învinuiri ne-
drepte, cu scop de a ne zugrăvi ca pe niște oameni ce am căută
să punem mîna pe banii societății și a ne folosi de dinșii în in-
teresul nostru. BCU Cluj / Central University Library Cluj

Aceste nedrepte învinuiri s'au împrăștiat pe de o parte prin
„Liberalul“, în mai multe numere de-a rîndul, pe de alta prin po-
liție și prin membrii potrivnici nouă.

Membrii cari au venit la societate, destul de puțini față cu
numărul total, au venit îndușmăniți împotriva noastră și cînd am
cercat să ne apărăm, ne-au împiedecat prin strigate și închiderea
discuției.

Pentru a ne apăra pe noi și pentru a împiedeca abuzul ce
societatea îl face cu banii strinși pentru învățătura poporului ro-
mîn, singurul mijloc ce ne-a mai ramas sînt aceste lămuriri, din
cari veți putea vedea cum societatea s'a abatut de la scopul său,
cum noi am căutat s'o aducem la calea adevărată și cum o majoritate
de 60—80 de membri, prin toate mijloacele posibile, legale și ne-
legale, a căutat să ne zdrobească.

Ieste în puterea D-Voastre, d-lor membri, cari n'ați fost față
lalupta ce am avut pentru îndeplinirea scopului societății sau cari

ați fost amăgiți și indușmaniți împotriva noastră, în puterea Dv. sta să hotărâți dacă avem sau nu dreptate, dacă sîntem sau nu vinovați de infamiile aruncate în lume pe sama noastră, dacă societatea trebuie să fie pentru folosul unei neînsemnate minorități sau pentru al marelui majorități a norodului român :

Onorabili membri!

Înainte de a intra în amănunțimi, să ne înțelegem asupra țintei ce are Societatea pentru învățătura poporului român. Spun singure statutele : „Scopul societății este respindirea învățăturai în poporul român“, adică în poporul român care n'are puțința de a ajunge până la instrucție, în poporul serac, lipsit de mijloacele de a se lumina. Da, acesta este mărutul plan : a se da mijloace de lumina celor ce din pricina serăciei n'au avut noroc a se folosi iei de școlile publice. Cel ce au întemeiat societatea, d-lor membri, și noi cu toții de măreția acestui plan am fost atrași ; căci cu toții, ne-am zis : „Avem pretenții de popor cult și totu-și abia 2% din norodul cel serac știe carte, în vreme ce în Germania, Svițera, Svedia poate 2% nu știu. Să ajutam poporul, înființînd școli de adulți, ajutînd pe copii seraci cu haine și cărți întemeind școli model pentru copii „și cînd veniturile vor crește, înființînd și susținînd școli model pentru copiii romîni creștini : școli primare, scoale reale și de aplicație“. Da, pentru acest scop mărut, pentru norodul nevoies, s'au strins bani cu francul ; pentru acesta, deosebite persoane au hărăzit venituri societății : pentru acesta comuna și județul dau ajutoriū, pentru acesta ne-am adunat cu toții ; și—deși cam slab—dar tot pentru asta s'a lucrat un șir de ani. Numai anul trecut s'a găsit cu cale a se luă toate veniturile societății, a se luă și din capital, numai în folosul copiilor de profesori și funcționari ; numai anul trecut a îndraznit Dl. Sadoveanu să zică : „Ar trebui ca noi singuri să recunoaștem că trebuie să lucrăm pentru a scoate pe generațiunea ce are a se ridică, din brațele corupte ale servitorilor“, vrînd să întemeeze o școală, nu pentru poporul român, ci pentru cei cari pot avea slugi ;

numai anul acesta au putut veni membri cu propuneri ca să se desființeze școala de adulți; numai anul acesta societatea se găsește în neputință de a da haine la copiii seraci, pentru că s'au sleit veniturile societății, pentru că școala froebeliană a înghitit totul; numai anul trecut și anul acesta au început a se lua hotăriri împotriva statutelor „hotăriri cari trebuie a se considera ca nule și neavenite, iear de hotăririle dăunătoare din punctul de vedere financiar trebuie să remițe rezponzabili personal cei ce au luat asemenea dispozițiune“ (art. 17).

Onorabili membri,

Acuma veți înțelege mai bine și mai lămurit care'i pricina infamiilor respindite pe socoteala minorității, acuma vi se va limpezi mai bine izvorul dușmăniei cu care am fost întimpinați și a îndărătniciei cu care am fost combătuți, îndărătnicie așa de mare în cît au ajuns să ne numească talhari, la întruniri să nu ne lese nici să ne apărăm, să puie prin asalt mîna pe biurou și să vie chiar cu propuneri pentru a ne da afară din societate ca pe niște membri turburători, pe noi care vroim ca scopul societății să se aducă la îndeplinire! Căci, onorabili membri, să vă lămurim ce voim noi, cum am luerat noi și cum s'a purtat majoritatea.

În adunarea generală din 10 Oct. vechiul consiliu de administrație a făcut o dare de samă în care a propus oare cari modificări :

I. Desființarea școlilor de adulți, pentru că asemenea școli, nu-s trebuitoare, din pricină că în Iași nu's oameni ce nu știu carte; fondurile votate pentru școlile de adulți trebuie să treacă la școala froebeliană (începînd din anul acesta, căci cele de anul trecut le și trecuseră Domniea lor). Noi ne-am spăimîntat auzindu-i vorbind par'că ar fi venit din lună și, onor. membri, dv., cari ca și noi aducîndu-vă obolul ați crezut să luminați norodul, nu v'ați fi opus la astă crimă? Căci dacă asemenea desființare ar fi o simplă greșală din partea altei instituții, din partea societății noastre ie o crimă; căci o asemenea desființare sfarmă unul din mijloacele cele mai de căpetenie pentru lumina poporului: am făcut noi o

crimă susținând din răspuțeri nedesființarea școlilor de adulți și am meritat noi pentru asta porecla infamanta de hoți? Spăimîntați că o mină de membri au de gînd să zdrobească una din cele mai însemnate căi prin cari poate ajunge înmina în popor, am spus cui ne-am întîlnit și mulți au crezut de datoriea lor a se înscrie pentru a scăpa școala de adulți.

În societate am stăruit și am izbutit să căpătăm un vot ca școala de adulți să mai trăească, am izbutit să învingem, *de o cam dată*, pe domnii cari jertfeau norodul pentru ciți-vă copii cari ar fi în primejdie din partea slugilor! Am izbutit să dăm poporului, ceea ce i se cuvenea lui; căci banii societăței sînt ai poporului, de vreme ce în numele și pentru ajutorul lui s'au strins; acum nu mai sînt banii societărilor, ei sînt donație poporului, deci ai lui. Poporul, chiar ne făcînd parte din societate, are drept să ceară socoteală membrilor: „Ați strins banii în numele nostru, ce-ați făcut cu ie? Ați întemeiat școli de adulți? Dar cine ne-a spus nouă, de iele? Unde ați făcut acele școli? Ce măsuri ați luat pentru propășirea lor? Și dacă n'au dat roade, vina ie a noastră ori a Dv.? Și dacă ați greșit, trebuie să desființați școalele? „Ieră deci datoriea noastră să ne opunem desființării școliei de adulți: merităm aprobarea sau ocara Dv.? Am căutat să furăm societatea sau s'o facem să propășască?

II. Al doilea punct vă va lămuri și mai bine pe cel di'n-tăiū, va aretă mai limpede de ce au propus D-lor desființarea școalelor de adulți. Au făcut o școală froebeliană pentru copii de la 4 ani în sus, copii funcționarilor și ai profesorilor, cari nu pot țineă dadace franceze și germane, dar cari pot aveă slugi și pot plăti 10 fr. pe lună. Școala primește în principiū 50 de copii plătiți și 25 fără plată; anul acesta au fost 30 de copii cu cari s'a cheltuit până acuma 7000 lei în 6 luni, plătindu-se numai chiriea pe an 3000 de lei!!

După cum ie făcută școala și după motivele aretate de întemeietori, se vede că-i făcută numai pentru cei cu dare de mină, iear cei seraci sînt primiți numai de fală și aleși pe sprinceană.

Trebuea oare, față cu asemenea călcare vădită a statutelor și a scopului societății, să tăcem?—Trebuea să tămiem anul acesta, cum s'a tămiat în ceilalți ani, fostul comitet? Noi, prieteni ai poporului,—căci nu-i vorba de partide politice, ci numai de onestitate față cu poporul, pentru care s'au strins banii,—n'am putut primi ca bună o măsură care călcă statutele și trădă mulțimea; am cerut să se schimbe programul acestei școli în folosul norodului și potrivit cu cerințele pedagogiei moderne; am aretat că societatea nu trebuie să fie, față cu poporul, unora muma și altora ciumă; că, dacă vor merge tot așa cu cheltuelile, această nefericită școală va înghite toate fondurile societății; acest copil hlupav își va mîncă muma, ca mai pe urmă să moară singur de lipsă. Am aretat că trebuie de luat măsuri energice, pentru a stărpî reul.

Mai mult încă: am avut declarația comitetului și a casierului că anul acesta nu sînt bani pentru îmbrăcarea copiilor seraci și pentru dare de cărți, cum s'a făcut în toți anii de la întemeierea societății. Iată unde ne-a adus nechibzuința vechiului comitet: pentru ca 30 de copii să poată cînta până vor răguși și să poată recita la suarele poezii franțuzești, trebuie ca sute de copii, în numele cărora s'au strins banii, să stea goi și desculți. Nu trebuea o inimă de ghiată pentru a putea suferi acestea? Judecați, onorabili membri, dacă am fost greșiți ridicîndu-ne împotriva acestor fapte. Ie foarte ușor ca D-lor să asmuțe tîrgul cu neadevăruri pe socoteala noastră, pe cînd tocmai D-lor au nesocotit banul seracului și au abuzat de încrederea lumii, întrebunțînd în alte lucruri banii dați de lume pentru învățătura poporului român. Nu poarte înse grija: sînt și oameni cari vor judecă fără patimă purtarea noastră. Pe noi ne învinuesc de niște gînduri viitoare și pentru cari, dacă le-am avea și le-am aduce la împlinire, am putea fi dați în judecată; noi înse, cu încredere în mersul societății, am venit să aducem ajutorul nostru moral și material pentru învățătura poporului român. Dacă în trecut s'au făcut greșeli, noi n'am propus de cît îndreptarea lor pe viitoriū, voind să lucrăm împreună cu D-lor, nu căutam să-i înlătu-

răm, ceea ce-ar fi fost protivnic scopului societății. D-lor trebuie să aibă rebdare, și, față cu un scop așa de înalt, să recunoască unde au greșit, să se apere unde credeau că n'au greșit și, ca oameni de omenie, cari aveau cugetul curat, să nu vadă pretutindeni fantoma mișeliei.

Pentru ce ne-au tratat D-lor ca pe niște năvălitori? Pentru ce s'au opus la primirea de membri noi? Oare darea de samă a comitetului nu trebuie făcută la lumina zilei? Demn a fost ca un domn membru să zică: „Să dăm samă între noi de socoteli, pe urmă vom primi membri noi?” Cum, n'are ori-ce român cinstit dreptul de a se înscrie în societate și a vedea ce s'au făcut cu banii strinși în numele poporului? Vom zice mai mult: în ori-ce moment poporul are drept să ceară socoteală; ce s'a făcut cu banii strinși în numele lui și cari ai lui sînt, căci noi membrii nu sîntem de cît donatori, iar banii sînt ai aceloră pentru cari s'au dat. Dacă banii strinși în numele și pentru ajutorii incendițiilor din Botoșani ar fi fost întrebuințați de comitet pentru Jokey-Cluburi sau alte localuri de împodobire a orașului, victimele n'ar fi avut dreptul să ceară socoteală și să facă chiar proces comitetului? Și declarăm că motivul legalității, motiv invocat pentru a da afară pe cei 40 de membrii noi, primiți în adunare generală după obiceiul societății, n'a fost de cît o manoperă menită a asigura triumful majorității, de 60, căci cu ce drept opresc pe un număr de oameni a da ajutoriu societății? Și notați că toți acești membri au fost primiți cu cîte 50—60 voturi. Aice nu-i chestie de ciolan, ci de bine-facere, și nu'nțelegem invidia și ura înversunată cu care am fost întimpinați: pricepem să ne întrecem în zel, dar nu să ne dăm afară unii pe alții.

D-lor membri, noi, al căroră cuget ni-i curat, cari n'aveam nimic de ascuns, vă rugăm să ne dați tot ajutoriu D-v, judecați dacă majoritatea din membrii prezenți s'a purtat omeneste și legal cînd:

a) A dat afară 40 de membri primiți într'o ședință precedentă a adunării generale, membri legal primiți și după statute

și după obiceiul societății și di'ntre cari cei mai mulți plățiseră taxa de intrare și cotizația pe trei luni;

b) A propus un vot de blam biuroului ad-hoc pentru că făcînd ceea ce adunarea a voit și ceea ce toate birourile de cînd ie societatea au făcut, a prezidat ședințele cînd s'au primit membrii ;

c) Nu a învoit biuroului nici măcar dreptul de apărare ;

d) A impus cu forța, fără alegere legală, și în mijlocul multor protestări energice, alt birou, celălalt nefiind încă nici răs-turnat nici retras ;

e) A adus prin publicitate cele mai infame calomnii asupra minorității de 38 de membri, cari au căutat să se opue baș-buzu-ciilor majorității.

Onor. membri, sfîrșim rugîndu-vă să veniți sîmbătă 7 Nov. sara la 7 oare în localul universității spre a ascultă apărarea comitetului ad-hoc, raporturile comisiunilor cari tocmai vă vor aretă ce vrea minoritatea, căci opiniunile acesteia au triumfat în toate comisiunile. Credem că din 400 membri ai societății se vor găsi destui oameni energici pentru a pune stavilă acelor membri ce nu-s de cît o minoritate față cu numărul total, cari să cumpănea-seă în partea cui ie dreptatea, și cari să scape societatea de pe povîrnișul pe care a apucat prin nelegalitățile al căror lanț l'a început.

Isprăvim rugîndu-vă să veniți ; nu să ne dați numai dreptate și să lăsați învingerea în mîna unor membri orbiti de furie, de cari singuri s'ar căi , de la venirea D-v. atîrnă chiar existența societății, căci purtarea neomenoasă a 60 de membri va descuraja pe ori-ce om de inimă a se mai înscrie în sinul societății. Nu uitați că noi sîntem sinceri, că n'avem cu noi nici calomniea nici poliția, și că *singura noastră vină*—de sigur nelertată—*ieste că am luat în serios deviza de pe flamura „Societății pentru învățătura poporului român”.*

1887 Nov. în 6.

MINORITATEA

De la „Societatea pentru învățătura poporului român“

Adunarea generală a Societății, în ședința de Sămbătă 7 a curenteii, în urma unei propuneri a d-lui membru Roiu, desființând comisiunile vechi a numit o comisiune de 7 membri, care să dea un raport general asupra întregii activități a Societății, sub cuvânt că vechile comisiuni, cari de altfeliu au fost propuse chiar de membri din majoritate, și cari au fost alese aproape cu unanimitate — ar fi prea divizate—ba încă sub presupunerea, că nu s'ar prezenta de cît cu teorii, cari nu s'ar putea pune în practică, prejudecări nefondate, în care a fost tîrit și d-l Roiu, ca foarte mulți domni membri, asupra spiritului de care au fost conduse aceste comisiuni în lucrările lor.

Presupunerile au fost arma celor cari au voit să turbure mersul normal și legal al Societății. O dată ce chestiile fură puse pe jeratec, s'au aprins spiritele și s'au pus în joc dușmăniile, singurele cari mai conduc astăzi lucrările Societății și nici decum adevăratul interes la care ar trebui să ne conducă tendința ieii. Ședințele din urmă nu s'au ocupat decît cu răsături pentru anularea hotărîrilor anterioare, fie iele ori cît de legale. Noi nu ne putem bucura de viitoriul Societății, cînd se dau asemenea triste precedente! Niște hotărîri luate arbitrar, în sinul unei societăți unde fie-care 'și dă obolul, cu dreptul de a-și da părerea în administrarea acestui obol, nu pot avea altă urmare de cît a jigni simțimentele ;— și cine știe dacă acesta nu iese un început de desfacere a unei asociații constituită într'un scop atît de înalt?

Am fi înțeles că adunarea să strice o hotărîre, care s'a crezut că n'a îndeplinit formele legalității, și să se oprească venind apoi pe calea normală; dar cînd merg din răsturnări în răsturnări, împinsă de o oarbă pasiune, nu poate să provoace de cît nemulțumirile și ale celor mai nepăsători.

Așa dar, noi membrii comisiunilor alese în ședințele de la 10 și 17 Octombrie, pentru a ne pronunța asupra *Scoalei de adulți* și asupra *Institutului Fröbelian*, în fața propunerii d-lui Roiu, deși aveam raporturile gata, n'am putut să le mai prezentăm, și pentru a pune capăt unor bănuiele ce au planat asupra noastră, și cu cari s'a tîns a se ațîța spiritele d-lor membri, expunem aci acele rapoarte pentru a se vedea că nu venim nici ca teoreticieni, nici cu tendințe îndepărtate scopul societății, din contra iele sînt expresiunea celui mai sincer zel pentru scopul societății.

Ieste de jelit că în sinul Adunării nu mai putem face expunerile noastre, deși banul nostru ne îndreptățește la aceasta, dar în fața tristului obicei de a ni se înnăduși glasul, sîntem nevoiți a ne justifica ast-feliu.

Cadă răspunderea asupra acelor cari au vîrit în sinul Societății intriga și au făcut peste putință lucrările serioase.

* * *

Raportul în privința școalei fröbeliene

Domnilor membri,

În ședința de la 17 a curentei discutîndu-se cestiunea școalei fröbeliene s'a admis în principiu a se cătă un plan de conducere conform cu cerințele pedagogice, și în acest scop adunarea d-v. a numit o comisiune compusă din doamele Sofiea Nădejde, Cornelia Morțun, Domni Alex. Brandia, Ioan Nădejde și subsemnatul, cari să studieze școala cum ieste, și să propună, dacă va găsi de necesitate, un plan după care să se conducă. Noi ca fideli interpreți ai dorinței d-v. am căutat să ne dăm bine samă de sarcina grea ce ne-ați impus, și pentru ca să ne putem convinge de visu despre condițiunea morală și materială a acestei școale, ne-am transportat la fața

locului, și după ce am urmărit cu o deosebită atențiune lecțiunile, ce s'au făcut de corpul conducătorii în prezența noastră, am fost unanimi a recunoaște că planul după care se conduce această școală prezintă oare-care defecte, și discutînd între noi în două ședințe consecutive cele constatate, am asternut bazele unui plan de reformă, pe care comisiunea cu onoare vine astăzi a-l supune cunoștinței și dezbaterii d-v. prin subsemnatul raportor.

Domnilor Membri !

Pentru a nu lăsa să planeze nici o bănuială asupra noastră ținem a se constata de la început că în intențiunea noastră stă existența grădinilor de copii, și am fost unanimi a recunoaște utilitatea lor în mijlocul populațiilor serace, în mijlocul familiilor lipsite de cultură, sau în mijlocul acelor familii, cari constrinse de împrejurări nu se pot ocupa de creșterea copiilor lor,—și cînd aceste grădini sînt conduse cu prudență și mărginite numai la ade-vărata lor misiune.

Organizarea lor ca institute conduse după un plan pedant de instrucțiune ieste combătută astăzi de cei mai celebri pedagogi. Ca dovadă că iele nu sînt ca institute de instrucțiune, ieste chiar împrejurarea că iele nu sînt trecute nici într'un stat în cadrul institutelor de instrucțiune publică, nici chiar în Germania, la poporul cel mai adoratorii al lor, nu pot fi reclamate ca atare. Iele sînt institutele părinților interesați, ale acelor părinți, cari nu vor să se ocupe singuri de creșterea copiilor lor, sau ale celor cărora timpul nu le permite. Iele cad dar în cadrul institutelor private și în această categorie sînt în toate statele.

Ast-feliu considerat institutul froebelian, atît din punctul de vedere moral cît și financiar, putea iel se cadă în sfera activității noastre ? Am terminat noi cu misiunea, ce ne am impus'o prin însă-și deviza noastră de a concura la *instrucțiunea* poporului ? Să ne aruncăm acum la creare de grădini de copii ? Avem noi atîtea mijloace ca din prisos să putem întrebuița și în acest scop ? Și într'un caz și într'altul, răspunsul ieste negativ, ba încă ne înspiră temerea că în cîți-va ani acest institut, după cum ieste organizat,

ne va consuma capitalul și aceasta ieste sigur. Numai un număr de 100 (una sută) de copii cu plată ne ar putea ținea în curent cu cheltuețele,—dar cu 12 sau 13 cîți îi avem astăzi ieste imposibil.

Afară de aceasta, dorința noastră ar fi ca să fie primiți copiii fără plată și fără multe greutăți. Noi, după cum am zis mai sus, nu negăm utilitatea grădinilor de copii, și poate că la noi s'ar simți mai mult de cît ori unde necesitate de asemenea grădini—dar facă-le părinții interesați și noi să le dăm numai concursul nostru în scopul ce ne conduce de a ajuta pe cei seraci. Cea ce am făcut ieste un lucru de hazard, și remîne numai la înțelepciunea d-v. să scăpăm cu bine din această întreprindere.

Acum fiind că menținerea Institutului froebelian s'a votat de Adunare, nu ne remîne decît să studiem mijlocul prin care am putea să-l punem în armonie atît cu mijloacele noastre cit și cu chemarea s'a pedagogică.

Institutul froebelian, de la *Herbart*, care a pus bazele pedagogiei pe evoluția fiziologică și psihică, începe a fi combatut ca institut de instrucțiune. O rațiune pedagogică l'a scos din acest cadru.

Cei mai celebri Pedagogi moderni ca *Dittes*, *Kern*, *Spencer* le reduc la simple institute de educație, bazate pe o creștere familiară. Grădinele, zic ȳei, nu trebuie considerate de cît ca *Suplinitoare de familie* și nici decum ca școală. Scopul lor ieste foarte bun, dar trebuie de observat cea mai mare prudență. Iele pot face mai mult de cît familia, căci scot mai întăiu pe copil din *izolare* și-l pun în contact cu o societate de mici colegi, între cari prin exemple se deprinde cu virtuțile sociabilităței,—*iubirea colegială*, *concesiunea*, care aduce armonia și sentimentele cele bune; desrădăcinează apoi din copil *egoismul*, *căpriciul*, *lenea* și *deprinderile rele* etc. și 'l deprinde la aotivitate prin executare de diferite lucrări.

Prin aceste lucrări copilul câștigă și în exercițiile fizice. Totul înse trebuie bazat pe jocuri, căci acestea atrag și sînt mijlocul cel mai eficace, care ajută la educație. Instrucțiunea vine abiea pe al doilea plan, însoțită cu *Intuiție*.

Nici o dată înse jocul nu trebuie înlocuit prin un plan pedant de a înstrui. Aici iese partea cea mai grea și aici se fac cele mai culpabile greșele de conducătorii unor asemenea școli.

Prin intuiție se dezvoltă treptat cunoștințele copilului, și iese de datoria conducătorului a se feri cu desăvîrșire de a intra în descrieri complicate, cari l'ar aruncă în confuziuni.

Cîntările pot fi admise până la un punct, dar nu până la abuz, și să se observe bine ca sala în care se cîntă să nu fie colbăită, cea ce ar vătăma organele respiratoare.

Lucrările de cusături pe puncte asemenea pot fi rele din multe puncte de vedere. Afară de aceasta nu știm care ar fi rezultatul practic al acestor lucrări? Ca desemn nu pot fi practice, căci desemnul iese condus mecanic de puncte. Ca exerciții cu colori iear nu; căci colorile pot fi deprinse cu intuiția diferitelor obiecte colorate etc.

În materie de *desemn, clădiri* etc. copilul ar trebui lăsat mai mult la concepțiunea lui. Ieste defectuos a i-se mărgini concepțiunea.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Jocurile nu trebuie să fie străine de deprinderile copiilor, căci pe acele ce ies afară din firea lor, ieși nici nu le înțeleg. Așa și cu *poeziile, poveștile, cântecele* etc. Limba străină nu o pot învăța din poezii sau cîntece. Tot prin intuiția tablourilor se poate învăța cu mai multă înlesnire și o limbă străină, cu toate că în princip, noi ne pronunțăm în contra ori cărei limbi străine într'o grădină de copii. Nemic nu trebuie să fie mecanic, căci mecanismul duce la *două* rele: la pierdere de timp, și la încatenarea inteligenței.

Aceasta ar fi, după cît am înțeles noi, ideea după care trebuie condusă grădina de copii. Cam această idee domină și în institutul nostru, înse ni s'a părut că personalul instructoriū nu iese destul de pătruns de această idee,—nu are deplină conștiința de adevărata chemare a unei asemenea instituțiuni. Și de aceea cade în erori. Întuiția, am constatat că se face greșit; se stăruie mult numai asupra unui obiect, și se intră în amănunte, cari trec peste inteligența copilului. Așa d. ex. la descrierea unei mițe, în

loc de a se face descrierea cum ieste mîta, și a se descrie toate acele părți fizice, cari stau în raport cu întuițea, i se face mai mult descrierea de clasificare și caracter, care nu stă de loc în inteligența copilului de oare-ce cade în sfera unei descrieri abstracte. S'au putut observa și alte greșele,—în maniera de a înfațișa tablourile. Profesoara vine cu o carte bogată în tablouri, — copii știu aceasta—înse nu li se permite de a vedea alt tablou de cît pe acel pe care 'l înfațișează prin o fereastră deschisă într'o filă de hîrtie,—și se înșistă la descrierea unui obiect pînă în cele mai mici amăruntimi. Așa d. ex. la descrierea unei găini se înșistă numai de cît la descrierea vîrfului pliscului ș. a. Copii nu numai că nu puteau respunde, darierau foarte distrași căutand cu lăcomie a află tablourile aseunse. Apoi recitarea poeziilor ieste în adevăr numai o memorizare. Ori-ce se recitează ieste absolut neînțeles de copii.

În cît privește educațea, ne-am putut convinge că nu se stăruie mult asupra acestui punct. Copiii se cam lasă în voia lor, nu li s'a atras o dată măcar atențea asupra apucăturilor violente și capricioase. Aici se poate arunca vina chiar asupra metodelui de a se stăruî prea mult asupra unui lucru, căci copiii fiind de natura lor nerebdători, devin îndată distrași, turbulenți și chiar îndăretnici. Planul de conducere ieste prea sistematizat, tocmăi ceea ce ar trebui să lipsască din grădina de copii. Aici nu se încape a se trata programa cu măsura oarei. Variație se face îndată ce se observă că tratarea unui obiect începe a deveni neplăcută.

Jocurile, poeziile, și cînteccele sînt foarte străine de deprinderile copiilor noștri și foarte neînțelese. Ce ne spune pedagogia? că grădina de copii nu trebuie să se îndepărteze de caracterul familiar. Cu toții observăm care ieste natura jocurilor copiilor noștri: *Mija, Baba oarba, Puia-gaia, Lupul și Oaea* etc. și în fine imitații de toate ocupațiile ce le vād în vieața noastră practică:—copii se fac, *zidari, lemnari, grădinari, soldați* etc.

Ast gen de jocuri ieste și în grădinile de copii străine, înse după natura poporului în mijlocul căruia se găsesc.

Avem povestea cu „*Capra și eșii*“, Cîntecul cu „*Moșul și cuco-*

șul“ și alte multe cari sînt atît de atragătoare pentru copii și atît de potrivite cu inteligența lor. Nu s'ar putea oare să se așeze de acestea pentru grădinile noastre de copii ?

Pentru concepțiunile lor intelectuale și exercițiile corporale ar fi absolut trebuitoare o grădinuță sau o despărțire unde din năsișă se formeze *straturî, șanțurî, clădirî* și diferite lucrări cu instrumente de grădină, de săpat, cărat etc. grebluțe, lopeți, hîrlete, sape, roabe etc.

În ceea ce privește intuiția, să li se înfațiseze obiecte în natură sau tablouri de obiecte de pe la noi. Descrierea să fie mărginită numai la intuiție și să se asemene obiectele între dînsese, ceea ce ar înmulți progresiv cunoștințele copilului și i-ar forma judecata.

Ast-feliu dar grădina de copii ca un institut de îngrijire fizică și morală, de un caracter familiar, ieste lăsat în sarcina *femeii*. De aici se esplică pentru ce sînt femei pregătite a le conduce, și în străinătate chiar sînt reuniuni de femei, cari au de scop instituirea și conducerea unor asemenea institute și aceasta ieste foarte natural, căci cine poate înlocui pe mamă, în duioșie, îngrijire morală și fizică pentru copil, de cît *femea* ?

Cît se atinge de institutul nostru, o femeie din societatea noastră cu experiență și cu bun simț, ar putea foarte bine conduce un asemenea Institut, și poate am avea folosul de a-l vedea condus mai românește.

Poate ar avea ce-vă greutate cu intuiția, dar mult tact, nu se observă nici acum, cu toate că dirigenta are pregătire specială. Și aci se întîmplă ce în ori-ce ramură a instrucției ; Nu ori-ce om are darul a fi bun profesor. Mai mult, pentru grădinile de copii se caută calități superioare. *Rebdarea* și *mina veselă* sînt calitățile esențiale, cari în dirigenta institutului lipsese. Putina veselie ce are ieste numai din silă. Persoanele nervoase nu vor fi în stare nici o dată a conduce o grădină de copii.

În cît se atinge de îngrijirea fizică a copiilor nu ne putem pronunța, de oare-ce ne ar fi trebuit mai mult timp ca să putem

observa și această condițiune care cade în sarcina Institutului. După personalul de care vedem că dispune institutul ne-am fi așteptat la o bună îngrijire. Numai Comitetul dirigent al institutului poate să ne dea informațiile cele mai sigure, și ar fi bine să se facă aceasta pentru a se înlătura rumorile din oraș și nemulțămirile părinților în această privință.

În privința localului, ieste netăgăduit că institutul se găsește într'un local foarte bun, și destul de spațios, mai spațios de cât trebuie. Localul conține șapte încăperi di'ntre care propriu zis institutul ocupă numai vr'o patru : o sală pentru jocuri, una pentru sufragerie și două pentru două secții separate.

Nu putem înțelege rațiunea care ar motiva această separațiune, când programa ieste aceeași pentru ambele secții ? Doară numai fiind-că ieste prisos de încăperi și de personal!

Nu ne putem pronunța contra frumosului și comodității, dar să ne permitem, numai când avem mijloacele.

Din nenorocire alt-feliu se petrece cu institutul nostru ; se găsește lux atât în privința localului cât și în a personalului, și acest lux nu stă în armonie cu mijloacele Societății.

Cu toate acestea înse are și acest local defectele sale : 1. Are o intrare foarte infectă. Intrarea principală care ie bună, se ține închisă și se întră pe din dosul localului, prin o infecție de nesuferit. 2. Nu are o grădină de care să dispună Institutul cum ar trebui și care ieste una din principalele condițiuni ale institutului.

Acum, după ce am aretat opiniunile autorilor celor mai celebri asupra organizării grădinelor de copii, după ce am făcut observațiile noastre asupra institutului nostru, rezumându-ne, formulăm opiniunea noastră asupra acestui institut în următoarele propuneri.

1. Institutul va fi redus la un simplu institut de educație.
2. Instrucțiunea va veni pe al doilea plan, și va fi mărgerită la intuiții cari sa stea în raport cu simțirile, inteligența și judecata copiilor, conform cu principiile pedagogice.

3. Reducerea personalului la o singură pedagogă, două dace și un servitoriu.

4. Intrunirea celor două secții într'una singură.
5. Un local care să nu conțină mai mult de cît salele absolut necesarii și o grădină de care să dispună institutul.
6. Numirea din sinul Societății a unui comitet de nouă membri care să aibă facultatea :
 - a) De a controla mersul institutului ;
 - b) De a aviza în înțelegere cu consiliul la ori ce măsuri de administrație interioară.
 - c) De a forma un fond special în scopul de a întreține institutul ;
 - d) De a aviza din inițiativa sa la mijloace, cari ar putea realiza o creștere de fonduri. Ori-ce hotăriri ale acestui comitet, vâ trebui să capete mai întâiu aprobarea consiliului ;
7. Societatea își rezervă tot dreptul de control ;
8. Înmulțindu-se fondurilor se va păși treptat la hrana și îmbrăcămintea copiilor absolut seraci.
9. Departe de a se desființa institutul, dorința noastră iese de a-l strămuta de unde iese acuma și de a înmulți numărul astui felii de institute prin fie-care mahală treptat cu sporirea fondurilor societății.

Raportor, VICTOR DOGAR.

A. B. Brandia, Cornelia V. Morțun, Soflea Nădejde, I. Nădejde.

Raportul comisiunei pentru organizarea școalelor de adulți.

Domnilor Membri !

Raportul d-lui V. Castano, întemeindu-se pe zadarnicile încercări ce s'au făcut întru întemeierea unei școale de adulți și față cu slabele rezultate ce a dat pînă acuma, încheiă, cu propunerea de a se desființa această școală.

O lungă și amănunțită discuție urmă acestui raport și domnii membri prezenți convingîndu-se că adevărata pricină care a ză-

dărnicit năzuințele societății a fost procedarea greșită a celor însărcinați cu organizarea acestei școli, a numit o comisiune alcătuită din D-nii Maeri, I. Nădejde, V. Dogariu, T. D. Speranța și V. G. Morțun îndatorind'o să studieze pricinesele nereușirei și să propună mijloacele de îndreptare.

Noi, membrii acestei comisiuni, întrunindu-ne și dezbătând diferitele împrejurări, am ajuns la următoarele încheeri :

I. Școala de adulți nu poate fi desființată, căci tocmai ea corespunde mai bine cu scopul societății.

În adevăr ce misiune poate fi mai în armonie cu societatea noastră de cît respîndirea,—macar a celor mai elementare cunoștinți—în poporul nevoiaș, între cetățenii trecuți de vîrsta obișnuită pentru urmat la școlile primare, între toți cetățenii vîrstnici de la 16 la 60 de ani ?

Numărul acestora ie foarte mare, căci mai tot norodul muncitoriu din acest oraș nu știe nici ceti nici serie. Ie rușine pentru țara și pentru vremea în care trăim de a mai lasa să dureze o asemenea stare de lucruri și trebuie să ne silim din răspuseri întru micșurarea acestui reu.

Și credem că de se vor luă măsurile potrivite pentru a se vesti pri'ntre popor existența acestui așezemînt și foloasele practice ce le va trage fie-care școlar, nu ne putem teme că nu vom găsi destui oameni dornici de lumină.

II. Comisiunea a găsit că organizatorii școlii de adulți au greșit întemeind'o singură școală, în mijlocul țîrgului, unde nici nu ieră chip să se întrunească destui școlari.

Comisiunea a greșit trimetînd prin poliție circulari la patroni, iea trebuie să se adreseze direct celor interesați.

Locuitorii mahalalelor, adecă tocmai cei cari au mai mare nevoie de asemenea școală, nu au avut știința de dînsa și, chiar dacă ar fi vroit să se folosască de întemeierea ieî, nu ar fi putut, din pricina depărtării.

Metoda de predare a fost încă sui generis, neținînd samă că alt-feliu trebuie învățat un copil mic și alt-feliu un om adult.

Găsim cu cale a se întemeia mai multe școli de adulți numărul să fie cel puțin cinci, câte una în fie-care despărțire.

III. Pentru a câștiga mai cu siguranță elevi și deci pentru a îndeplini scopul societății, se vor da câte trei premii la fie-care școală.

Aceste premii nu vor consista în bani, ci vor fi instrumente proprii specialității premiatului : pluguri, mașini de cusut, unelte ; une ori chiar vite, când premiatul va fi tata de familie, având casă grea.

Valoarea premiilor va fi

50 de lei premiul I-ii,

30 de lei premiul al II-lea,

20 de lei premiul al III-lea;

IV. Sîntem în potriva plății de 25 de bani care se da pînă acuma adulților pe ziua de clas. Sistemul ie vicios și ne ar duce la cheltueli mult mai mari de cît premiile propuse, de îndată ce-ar crește numărul elevilor. / Central University Library Cluj

V. Ieste de dorit ca pentru fie-care școală săgavem cel puțin patru învățători cari vor face cursurile săptămînale pe rînd sau câte doi în fie-care Duminecă.

VI. Corpul didactic se va recruta din persoanele bine-voitoare cari și vor oferi concursul gratuit.

VII. Înscrierea și admiterea acestor persoane se va face de către consiliul de administrație cu majoritate de un-spre-zece membri.

VIII. Fie-care membru societariu are dreptul de control asupra acestor școli.

IX. Se va numi un comitet special de șapte membri însărcinați numai cu diriguirea intelectuală și pedagogică.

Acest comitet va fi ales de adunarea generală.

X. Toate hotăririle acestui comitet nu vor putea fi aplicate de cît în urma unui vot a majorității comitetului de administrație.

XI. Comitetul școalelor de adulți va fi obligat să facă în fie-care lună o dare de samă asupra mersului învățămîntului.

XII. Aceste dări de samă vor fi publicate. Iele sînt menite să alcătuiască o parte din anuariusul societății.

XIII. Mijloacele pentru acoperirea cheltăielor vor fi : conferințe publice, reprezentații teatrale, concerte și loterie.

XIV. Bugetul trebuitoriu va fi :

a) 60 lei anual de fie-care școală. Astă sumă ie menită să acopere miclele cheltnieli : cridă, burete, cîte-vă abecedare etc.

b) 100 lei premiile menționate mai sus la III, adecă 160 lei de fie-care școală, iear în total 800 lei pentru toate 5 scoalele ce urmează a se întemeia.

XV. Societatea va cere primăriei învoire de a dispune de localurile școalelor primare cari vin mai în centrul despărțirii lor

Raportor Y. GH. MORȚUN

MÎNGĂIERE

Nu-ți osteni gîndu'n zădar,
Pune durerilor hotar :
Cu al iubirei nestîns foc
Nu-i mișcă pietrele din loc ;

Șterge-ți din minte 'nchipuirea
Cu nesfirșitele-i.....comori
Val trecătoriu ieste iubirea,
Ochiul te'nșal' adese-ori,

Durerea ta nu-i cea di'ntăiu,
Nici de din urmă'n lume ; stăi,
Vezi cîți au suferit ca tine
Și-atunci vei zice : *'mă pare bine.*

Nu-ți osteni gîndu'n zădar,
Pune durerilor hotar :
Cu al iubirei nestîns foc
Nu-i mișcă pietrele din loc

5 Noemvrie 1887.

ED. GRUBER

CRITICA CRITICEI

Am vroit să scriu o schiță critică despre talentosul și simpaticul nostru nuvelist, Barbu Ștefănescu, De la Vrancea. Pentru a face această schiță am mai citit multe din criticile ce s'au scris despre dînsul și cetindu-le mi-am schimbat ideea, m'am hotărît să spun cîte-vă cuvinte despre critica noastră, despre cum iese ea și cum ar trebui să fie. Aceste cîte-vă cuvinte despre critică ne par trebuitoare înaintea de a urmî cu cercetările noastre.

Orî cine va arunca ochii asupra criticelor ce se fac la noi, fie în foiletoane, fie în reviste, nu va putea fi de cît foarte măhnit. Critica românească ie, cu foarte mici excepții, cît se poate de deșartă, de frunzăreală. În literatura noastră ie mare secetă, dar mai mare încă în critică. Critica la noi nici n'are o vieață neatîrnată, ie trăiește pe lîngă literatura artistică, din vieața acestei literaturi și nu pentru a da vre un ajutoriū literaturii, ci mai de grabă pentru a o încurcă, a face zizanii. După ce iese vre-o lucrare a unui scriitoriū al nostru, criticii se împart de obicei în două tabere : unii, dușmanii artistului, îl ocăresc, îl numesc dobitoc, nulitate și totul așa din senin, fără nici o motivare ; alții prietenii, îl ridică la ceriū și ieră-și fără de motivare. Ast-feliū scriitoriul ajunge după unii o nulitate, după alții un maestru, un talent fără păreche. Iear prieteșugul și dușmănia se pricinuesc de cătră niște factori cari în de obște n'au nici o legătură cu literatura, ast-feliū ie de pildă : colaborarea la aceea-și revistă, înregimentarea în aceea-și gașcă literară, de multe ori își vîră coadă și politica de partid, politica zilnică. Așa că un scriitoriū care ie maestru, talent mare,

geniu, cînd face parte din partida politică a criticului, ajunge nulitate, cînd trece în alt partid. Pricina stărei foarte triste a criticeii noastre nu-i atîta în caracterul criticilor, nu-i atîta în însușirile morale și intelectuale ale criticilor, ci în metoda veche, greșită, care îi călăuzește. Înainte de-a areta, de-a dovedi, că avem dreptate, vom lua o pildă, pentru a areta cum se face la noi critica. Ca pildă voi lua nu un om fără talent, vre-un băiet de pe la jurnalele zilnice, care face administrație, ie reporter, corector, iear, cînd remîne vreme slobodă, ca să facă economie ziarului, directorul îl pune de scrie și critică,—nu,—ca pildă voi lua un om cu talent, un om cult, care urmînd altă metoadă de critică ar putea ajunge critic însemnat. Luăm asemenea exemplu : una pentru că ie mai deveditoriu și apoi pentru o pricină foarte egoistă, mărturisim, pentru că ie mai plăcut să stai la vorbă c'un om cu minte de cît c'un . . . mai bine nu mai mîntuîi fraza.

Vom lua pe confratele nostru Sphynx de la „România liberă.“ Daea vorbim mai ales despre criticile din „România liberă“ pricina mai ieste că aste critice, singurele cari au vorbit mai pe larg despre scrierile lui De la Vrancea, despre cari voeam să scrim și noi ; afară de acestea criticile lui Sphynx sînt scrise cu talent și cuprînd mulțime de observații și fine și adevărate. Totu-și nici confratele Sphynx n'a putut să se mîntuie de semnul caracteristic al criticeii noastre, de *excluzivism*. Criticul găsește de pildă că tot ce-a scris De la Vrancea ie perfect, desăvîrșit, din toate punctele de vedere. De la început făgăduiește să facă niște rezerve, dar afară de una mică de tot și făcută după o mie și una de explicări, întru cît privește limba din „Sultânica,“ criticul n'are nici o observație de făcut. Despre „Sultânica,“ ne spune : „Ar trebui să citez toată Sultânica, atît de frumos și de măiestrit ie scris. Ie un șir neîntrerupt de mărgăritare și scenele care de care mai colorate urmează unele după altele. „În „Văduvele“ și în „Odinioară,“ autoriul a aretat un dar de care remii mirat, prețiosul și neasemuitul dar ce are autoriul, dar excepțional, care îl va face neimitabil, fără păreche între toți scriitorii noștri de a-zi“ Despre „Zobie“ și „Milogul,“

criticul ne zice că-s... „perfecte, frumoase, . . de adevărat maestru“. „Iancu Moroi“ ie „o schiță, care singură ar fi de ajuns să ne arete pătrunderea și măiestria autoriului,“ „Trubadurul“, „Ziua“, „Noaptea“ sînt „capo d'opere de stil“ ; iear în „Liniște,“ în sfîrșit, deșertînd tot sacul de laude, criticul ne spune, că „De la Vrancea,“ s'a întrecut pe iel însu-și. Și lîngă acest potop de laude, nici o întimpinare ! Mai reu : criticul se supără grozav cînd cine-vă îndrăznește să facă vre-o obiecție critică.

Dar poate în adevăr creațiunea lui de la Vrancea, ie așa de perfectă, în cît nu se poate face nici o obiecție ? Cum ? Victor Hugo, Alfred de Musset, Balzac, Flaubert au fost criticați, în creațiunile lor s'au găsit cu drept cuvînt multe și însemnate neajunsuri ; în Goethe se află greșeli, în Shakespeare chiar, în marele soare al poeziei, se află pete și numai creațiunile lui De la Vrancea să nu le aibă ? Am zis că trebuie să le aibă. Mai mult, chiar voiă susțineă acuma o teză care va părea multora ciudată, paradoxală, dar, care ie un sfînt adevăr și a nume : un critic dacă are înaintea sa o producție literară artistică, apoi chiar înaintea de a o ceti, poate spune că va cuprinde greșeli, va aveă lipsuri. Pentru ce ? Pentru că absolutul în artă ie imposibil, pentru că arta ie prea complexă pentru ca în iea să fie o dezlegare exactă a problemelor ca în matematică, pentru că un artist, un artist adevărat, aleargă după un ideal pe care înse nici o dată nu poate să-l ajungă. Noi nu putem să ne oprim aice ca să dăm lamuriri mai pe larg, le vom da înse altă dată ; aice putem să aducem chiar mărturisirile lui De la Vrancea. În „Memoriile trubadurului“ găsim o față pe cît de frumoasă, pe atît de adîncă și de adevărată.

„Arta împuținează natura, arta e născocită pentru cei ce aud și văd pe șfert din cîte natura le desfășură înaintea-le. Tot ce crează omul e o sărăci-vicleană a realității. Câte-va însușiri mari ale unei pajiște, ale unui suflet, ale unui trup scos din marmură, câte-va însușiri cari domnesc pe d'asupra celor-l-alte, și pe cari artiștii le schilodese mărindu-le și le morfolesc potrivindu-le cu puterea simțurilor ori-cărui nesimțitor. Eaca arta. Eaca de ce

marile genii au simțit în toată viața lor o durere fără repaus în fața naturii. Ei cari vedeau, auțiau și pătrundeau adinec tainele colorilor, ale sunetelor, ale formelor ș'ale simțirilor, ei cari rămăneau departe de ceea-ce vroiau să apropie, de câte ori n'au reîn-ceput eară-și și eară-și acela-și subiect, aceea-și inimă muncită, aceea-și ochi vii, feluriți în clipire, în lumină, în umbră și 'n es-presie, acela-și trup perfect ale cărui linii, mlădioase, moi și pă-timase, se împletesc cu atâta noroc și cumpanire, în cât marmura nu le poate fura de cât pe sfert de sfert din adevărata lor căldură ! De câte ori n'au rupt volume întregi, n'au spart pânze cât zidurile și n'au aruncat cu dalta în fața Venerii lor, albă, netedă și moartă !" [*Ziua* (Memoriile Trabadorului) pag. 56 și 57].

Această frumoasă pagină care trebuie să arete opiniile artistice ale Trabadorului, arată în adevăr sentimentele artistice ale d-lui De la Vrancea, pentru că De la Vrancea are netăgăduit simț artistic și deci fără a fi mare geniu, a simțit „acea durere fără repaus în fața naturii.“ Ca artist, De la Vrancea, a trecut prin toate acele co-moțiuni dulci și dureroase prin cari trec toți acei cari simt într' înșii chemarea de a crea. Iel a simțit acea comoțiune, acel entu-siam care cuprinde sufletul când în gîndu-ți se 'ncheagă creațiuni sublime, desăvîrșite, măiestre și cari din nenorocire zboară, pier cînd vrei să li așterni pe hîrtie, cînd vrei să dai acestor vedenii frumoase, trup și suflet. De la Vrancea de bună samă a simțit acea dureroasă descurajare, cînd cetind ce-a scris, a văzut cît de de-parte, ca de pămînt ceriul, ieste ceea ce-a visat, a vrut să întru-peze în scrierea sa, de ceea ce-a reușit să facă ! De cîte ori i-a venit să azvîrlă în foc tot ce a scris și cît va fi și azvîrlit ! . . De unde le știm noi toate acestea ? Garantie ne ie pentru adevărul spuselor noastre pagina citată mai sus, precum și temperamentul artistic al scriitorului. Dacăuînse scriitorul însu-și nu ie, nu poate să fie, cu desăvîrșire mulțamit de creațiunea sa, simțind unele lipsuri fără a le pricepe bine, pricepînd pe altele fără a le putea îndreptă ; dacă însu-și scriitorul ie tot deauna nedeplin mulțamit de opera sa, fiind că vede cît ie de departe opera făcută de cea visată ; dacă

scriitorul însuși nu poate fi pe deplin mulțămît de opera sa, cum ar putea fi mulțămît criticul, care are și iel idealul său? Pentru că și criticul trebuie să aibă idealul său literar și artistic și acest ideal poate să fie deosebit de idealul artistului, cînd critic și artist fac parte din două școale literare deosebite. Dar chiar cînd artistul și criticul sînt din aceeași școală literară, între idealurile lor va fi o deosebire, pe cît ie deosebire în caractere și în temperament. Și cînd amintim de deosebirile de caractere, de temperamente, deci și de gusturi literare deosebite, ni se lămurește cum o operă de artă nu poate să placă *necondiționat*, să placă tuturor fără nici o rezervă, cînd cugetăm la imposibilitatea de a ajunge la o creațiune perfectă, absolut perfectă. Și ieată de ce, cînd ne dezmetecim de puternica și covîrșitoarea întipărire ce face asupra-ne Shakespeare, acest colosal evocatoriū de viață, începem să judecăm mai liniștit și chiar în iel găsim greșeli. În dramele și tragediile istorice adevărul istoric nu ie tocmai observat, Romanii lui Shakespeare în adevăr sînt Engleji. Greșala nu-i mare, dar ieste. Persoanele comice is exagerate. Cîte o dată aflăm și cîte o greșală de logică. Așa Hamlet în vestitul monolog „A fi ori a nu fi“, zice, vorbind de moarte că ie „o țară necunoscută al cărei hotar nul'a mai trecut îndrept nici un călătoriū“; și puțin înnainte vorbise cu umbra tătine-su, care nu numai că trecuse îndăret granița morței, dar descoperise lui Hamlet și o mulțime de taine ¹⁾. Nu-i vorbă toate aceste neajunsuri sînt mici și arată mai mult ghibăcia lui Louis Blanc de cît vre o greșală reală a lui Shakespeare.

„Dar aice ie vorba de Shakespeare!“ Ni se va zice, poate, că 'n străinătate asprimea criticei ie la locul iei; dar că la noi, unde literatura ie așa de seracă, ar trebui să fie critica mai îngăduitoare. Foarte bine! Să fie îngăduitoare! Dar exclusivismul ce domnește a-zi ie departe ca pămîntul de ceriū de îngăduința cerută, ie chiar tăgăduirea desăvîrșită a ori cărei îngăduiri, pentru că pe unii îi laudă numai, pe alții îi ocărește numai. Unde dar

¹⁾ Această observație ie făcută de Louis Blanc.

poate fi vorbă de îngăduire în astă critică? Noi nu numai că sîntem pentru indulgență, dar înțelegem chiar că poate critica să fie înriurită de prieteșug, de dragoste pentru autoriu. În adevăr arta ie una di'ntre cele mai complexe manifestări ale spiritului omenesc și tot o dată ie foarte puțin supusă la legi științifice. Artă ie de parte de-a aveà axiome ca $2 \times 2 = 4$; pe de altă parte critica estetică ie încă așa de slabă, instrumentele cercetărilor critice moderne sînt așa de puțin perfecte, în cît de multe ori intuiția, un feliu de gîcire a criticului, face mai mult de cît analiza; de multe ori criticului i se cere inspirație ca și artistului și ieată de ce un prieten și admiratoriu al scriitoriului, sub înriurirea acestui îndoit sentiment de dragoste și admirație, poate să simtă și să afle multe însușiri și frumuseți pe cari n'ar fi putut să le vadă cel mai iscusit critic cu analiza lui (Firește că vorbim de prietenie și admirație sinceră). Așa dar repetăm: noi înțelegem ca o critică să fie înriurită de sentimentele deosebite ce are criticul pentru scriitori; știm că o obiectivitate absolută ie cuvînt deșert, mai mult credem că astă înriurire ie folositoare, cu condiție inse ca criticul să nu fie exclusivist. Criticului, în această împrejurare, îi ieste și mai puțin iertat a fi exclusivist; iear confratele Sphynx ie exclusivist: nici nu dă voie să se facă vre o observație în privința scrierilor lui De la Vrancea. Am pricepe încă nemulțămirea D-sale în potriva criticului de la „Națiunea“, care iscalește banalități românești cu litere grecești. În criticile acelu domn găsim în adevăr lucruri ciudate. Așa vorbind de nuvela „Milogul“, criticul o găsește măeastră, desăvîrșită, inse *toată această desăvîrșire* se strică prin cuvintele din urmă ale Țigancei: „Sînt Țigancă, nu-mi lepăd copiii“. Ieată dar o nuvelă măeastră, desăvîrșită, pierzînd toate aceste însușiri din pricina a trei cuvinte din urmă, așa că pentru a o preface în capo d'operă ar fi de ajuns la altă ediție să lipsască aste cuvinte! Această ciudată critică, nu poate fi alt-feliu înțeleasă de cît prin aceea că criticul a vroit să arete că știe a găsi nu numai însușiri bune într'o scriere, ci și greșeli, într'un cuvînt a vroit să arete că știe *critică*. Am pricepe încă

asprimea confratelui nostru în privirea acestui domn, dar mîniea D-sale în privirea criticului de la „Lupta“, C. Mille ! C. Mille a scris două foiletoane despre De la Vrancea, unul despre „Sultânica“ și unul despre „Trubadurul“. Bine înțeles că o dare de samă, făcută într'un singur foileton, nu poate să fie completă ; dar ori cît de necomplete, aceste foiletoane sînt pline de bună-voință pentru autoriu.

Așa ne aducem aminte că foiletonul întâiu îl începù compărind pe autoriul „Sultânica“ cu „Hristos“ și'l mîntui prin o comparație a operei lui De la Vrancea cu un izvor de apă recoroitoare, care recorește pe cetitoriu, pe căldurile tropicale ale capitalei. ¹⁾ Al doilea foileton ie asemenea bine voritoriu, dar sînt și cite-vă rezerve, lucru foarte de înțeles, avînd în vedere marea deosebire ce iese între De la Vrancea și între Mille, ca temperament, ca mod de scriere, ca școală literară. Vorbind de „Văduvele“ și, laudînd această nuvelă, criticul „Luptei“ ie în privirea sfîrșitului, în privirea împăcării mamei Ghira și a mamei Iana. Confratele nostru, C. Mille, judecă ast-feliu : Cînd o sfadă, mînie, ură, s'a început, între doi oameni ; cînd această ură a mers tot crescînd, apoi ori ce i-ar fi stat în cale trebuie să o ațite și mai tare, deci cînd babele au găsit pe copiii lor sărutîndu-se, apoi după logică s'ar fi cuvenit să-i apuce la bătaie, dar nu să se 'mpace. Într'o nuvelă vestitul scriitoriu rus, Tolstoi, în împrejurări analoage închee povestirea prin dare de foc și nu prin împăcare. Cam așa judecă Mille și, cum vād cetitorii, observația ie serioasă și deși poate să nu fie dreaptă, dar merită să fie discutată. Totu-și această observație îl mînie grozav pe Sphynx. Citînd această observație a lui C. Mille, d-l Sphynx o caracterizază prin cuvintele : „alandală“ ; zice că Mille „n'are bun simț“, „că asta ie revoltătoriu“ și în sfîrșit mîntuie cu : „Mi-e silă să discut.“

Dar, pentru dumnezeu, de ce atîta supărare și nervozitate ?

Și noi cu atîta mai mult avem drept să facem această întrebare cu cît sîntem de o părere cu d-l Sphynx și nu cu Mille.

¹⁾. N'avem foiletonul la îndămină, deci nu putem cită textual.

Sîntem de-o părere cu d-l Sphynx că împăcarea între babele Ghira și Iana ie foarte cu putință și foarte logică, pentru că supărarea lor ieră din nemică, pentru că supărarea lor ieră căptușită cu dor de împăcaciune, pentru că în sfirșit bătrînele își iubeau copii și copii își spuneau unul altuia că se vor omori (adăugim că asta nu ieră vre-o amenințare cu scop de-a spăria pe babe, pentru că Răducanu și Irina nici nu știeau că mamele îi ascultau) și aceste cuvinte a trebuit să bage groază în inemele lor. Vom mai adăoga că la mahala în fie care zi se întîmplă sfezi și mai tot deauna se mîntuie cu împăcare; mahalagioaicele parcă innadins se sfădesc pentru a aveă prilej de-a se împacă; sfada care atîta nervii, înlocuește pentru dînele ațîțările nervoase ce le primim noi de la cetire ori de la teatru, de la îndeletnicirile intelectuale. Lipsa de asemenea ațîțări unele clase o înlocuesc prin beție, sfadă, clevetire etc.

Sfada și ura între mama Ghira și mama Iana nu ie doar ca ura neîmpăcată, adîncă, selbatecă între Montaignu și Capulet. Și... și fiind că vorbele de Montaignu și Capulet ne-au venit pe buze, apoi ne vom opri la o comparație între ura acestor Italieni, mîndri și nobili, și între ura babelor Ghira și Iana; ne vom opri, deși știm că multora se va părea deșanțată această comparație între trufașii gentilomi ai Veronei și între niște mahalagițe din București. Verona ie zguduită pînă'n temelii de ura a doi nobili, capii familiei Montaignu și Capulet. Această luptă și ură a două familii ține veacuri întregi. Interese de domnie, de mîndrie, cele mai feliurite, cele mai arzătoare sentimente sînt puse la mijloc pentru a înflacăra ura. Ura ajunge tradițională, ie suptă de copii cu laptele, a intrat în nervi, s'a făcut aproape organică. Această ură ie hrănită cu sînge, pentru că nu trece un timp mai îndelungat fără ca unul din casa Montaignu să nu cază ucis de mîna unui Capulet, sau di'mpotrivă. Montaignu și Capulet au doi copii, Romeo și Julieta, cari se îndrăgostesc (întocmai ca Răducan și Irina) și amîndoi ead jertfă acestei iubiri, omorindu-se. In fața acestor morți, grozavii vrăjmași, Montaignu și Capulet, dau mîna, hotăresc a face pentru copiii morți, ceea ce n'ar fi făcut pentru dînșii vii : vrăjmașii de moarte se împacă și 'și

îngroapă copii unul lângă altul. Durerea, durerea îngrozitoare pentru niște părinți de a-și vedea copii morți, a învins o ură uriașă, ură de moarte. Din două sentimente duse la extrem, durerea părintească și ura, cel di'ntăiu, a învins. Se înțelege că iese mare deosebire, între frica de a prăpădi copii, și amara durere de-ai fi văzut morți; dar iese deosebire și între ura nobililor de la Verona și ura babelor din mahalale Bucureștilor. Deci repetăm, noi credem că d-l Sphynx are dreptate; dar de acolo nu urmă ca d-sa să se minie atîta pe Mille. Ba di'impotrivă. Observația lui Mille a dat prilej d-lui Sphynx să pule în lumină, să explice logica sfîrșitului nuvelei „Văduvele“, precum ne-a dat și nouă prilej să mai adăugim cîte-vă considerații pe lângă ale d-lui Sphynx. Sînt mulți cari gîndeau ca și Mille, dar după explicațiile d-lui Sphynx și ale noastre, poate unii își vor schimba părerea; ieată deci că și noi și d-l Sphynx și De la Vrancea și publicul cetitoriu, trebuie să fim mulțamitori lui C. Mille, că a făcut observația de mai sus. Ne-am oprit cam prea mult la pilda aceasta pentru că de aici urmează un fapt foarte însemnat pentru critica literară și a-nume că observațiile și rezervele critice, cînd sînt făcute conștiincios (nu pentru a necăji înadins pe scriitoriu, dacă ai vre-o ciudă personală în potriua lui) și nu-sprostii, folosesc nu numai cînd sînt bune, ci și cînd sînt greșite. Ca să vedem ce spirit greșit împlie articolele d-lui Sphynx trebuie să cităm încă o bucată de la sfîrșit, ieat'o: „Destul numai că, fără să am pretențiunea de a fi adus pe Barbu în adevărata lui lumină, m'am silit să fiu drept față cu o muncă conștiincioasă și de un caracter cu totul original și am întins o mîină prietenească unui scriitoriu de talent, măhnit fără îndoială, că s'au găsit să-l judece tocmai acele inimi rele cărora și „velința de flori să le așterni, iele tot ciulini și pălămidă caută.“

Nu știi dacă a simțit d-l Sphynx ce spirit exclusivist, mai mult, ce spirit de zizanie se introduce în literatura românească prin ast-feliu de critică. În adevăr ce însemnează aceste cuvinte? D-l De la Vrancea a așternut numai trandafiri prin scrierile sale, iar criticii cum ie de pildă Mille, inimi rele ce sînt, caută ciulini, vor

să-l înnee, să-l nemicească pe scriitoriu; înse d-l Sphynx, care are inimă bună și care ie prieten cu scriitoriu, îi întinde mîna de ajutoriu, pentru a-l scăpa de inimi rele, de dușmani. Ieată dar criticii unui autoriu împărțiți în oameni buni și oameni rei, în prieteni și în dușmani ai autoriului; iear pentru că să cazî în categoria celor rei n'ai de cît să faci o observație critică, așa cum a fost cea făcută de Mille. Nu voim să-l apărăm pe Mille, iel știe să se apere și singur; avem un scop cu totul egoist, vroim să ne apărăm pe noi înși-ne, pentru că și noi, cu toate că am scris așa de puțin, am căzut de pe acuma în categoria reilor, și ieată cum. Ceticorii știu că am scris două articole despre Eminescu. Ca și d-l Sphynx noi n'am avut pretenția de a pune înadeverată lumină pe Eminescu, ci am înșirat mai multe considerații prin cari am vrut să aretăm talentul mare, neasemănat de mare, al lui Eminescu; iear pe de altă parte să punem în evidență cîte-vă priicini cari au hotărit direcția, sensul scrierilor poetului nostru liric. În aceste articole am făcut cîte-vă obiecții, cari se explică foarte ușor avînd în vedere deosebirea cea mare ce ieste între direcția socială a poetului și între a noastră. Au fost destule aceste obiecții pentru ca d-l Morna, criticul de la „Liberalul“ din Iași, să scrie că noi am criticat pe Eminescu cu „multă reutate“. Și băgați de samă, noi, cunoscînd spiritul criticii din țara noastră, am și adăugat: că rezervele cari le fac nu trebuie de loc să minuneze pe nime, pentru că nu-i artist care să n'aibă cusururi și greșeli; că'n Byron, Musset, în Goethe chiar se află multe și grele lipsuri; că noi avem sinceră stima și admirație pentru cel mai mare poet liric contemporan. Dar de geaba! Poți să afii lipsuri în Byron, în Musset, în Goethe pîn și'n Shakespeare, dar dacă vei găsi în Eminescu, atuncia iesti om reu și dușman al poetului. Și trebuie de notat că reutatea în cazul de față ar fi și mișelie, ținînd samă de soarta poetului ¹⁾. Ori ieată altă pildă. Vroesc să

¹⁾ Într'o broșură apărută de curînd și scrisă de d-l I. N. Roman ni se fac mai multe observații în privința criticii noastre despre Eminescu; vom răspunde altă dată.

scriu acuma un articol despre De la Vrancea. În acesta voiü aveä de făcut unele observații, după mine, esențiale. Nu-s de loc sigur, că a doua zi după ieșirea articolului, nu se va ridica vre-o unul și va scrie că sînt o inimă rea, „care tot ciulină și pälamidă caută“ și că sînt un dușman al autoiului și deci acel cine-vä s'a crezut datoriu a-i întinde mînă de ajutoriu etc... Și ieată-mă, pe neașteptate nu numai om reu, dar și dușman jurat al autoriului! Se înțelege că noi protestăm cu atîta mai mult, cu cît avem stimă personală pentru De la Vrancea și sinceră stimă „față cu o muncă conștiincioasă și de un caracter original“, sinceră stimă față de un om cu talent. Credem că ori-cine va admite că atare critică ie o anormalitate într'o literatură. Și trebuie să spunem sincer părerea noastră: nu învinuim de loc nici pe d-l Sphynx, nici pe d-l Morna; părerile lor sînt o urmare neînăturată a direcției greșite a criticei noastre în general (pentru că ori cît de neînsemnată, dar tot avem și noi o critică). Această direcție nu ieste a criticei moderne, ci a criticei care a fost în Franția pe la începutul veacului. Critica se credeä pe atunci judecatoriü, chemat a judecă pe scriitori și operele lor. Critica dadeä sentințe, împărțeä titluri: cutare operă ie bună, cutare rea; cutare magistrală, sublimă, genială; cutare stupidă etc... Bine înțeles că în ast-feliu de împrejurări critica trebuieä să ajungä un judecatoriü pärtentoriü și aducatoriü de zizanie și zavistie în literatură. Pentru ce? Pentru un cuvînt foarte simplu. Care ieste condiția esențială ca judecatoriul să nu cadä în arbitrariü? Condiția de căpetenie ieste ca regulele, legile, după cari judecă să fie bine hotărîte, foarte lămurite; alt-feliu ori-ce judecatoriü va fi arbitrar. Ce legi, ce regule aveä înse critica pentru a judecă după iele operele de artă? Nici o regulă, nici o lege. La sfîrșitul veacului trecut și la începutul veacului nostru, sub domniea absolută a elasicismului s'au făcut regule, un cod întreg de legi, după cari artiștii trebuieä să-și creeze operele. Aceste regule țineau ca 'ntr'un corset strimt literatura, zugrumînd'o. Victor Hugo, încunjurat de-o legiune întreagă de talente, a dat asalt în potriiva elasicismului,

l'a învins, a rupt bucăți corsetul clasicismului ; romantismul a sfărmat toate regulile și legile estetice ale clasicismului. Remas fără reguli, fără legi, critica de la începutul epocii romantismului nu putea să nu fie cu totul arbitrară. Neavînd legi, criticii au căpătat putere prea mare, nimic nu-i oprea de-a judecă după gustul și placul lor. Puterea prea mare, atît în politică pe cît și'n literatură, ie stricătoare. Criticii dădeau numele de talente, de măiestri, de genii, după hatîr, după prieteșug ; ieată de unde vine și plîngerea artiștilor de la începutul veacului în potriva criticeî, de a ceea vine și superficialitatea criticeî cu mici excepții. Și nici nu putea să fie alt-feliu. Operă bună, rea, măeastră, talentată, genială... ce cuvinte large și cu ce înțeles nehotărit și relativ. Așă din două opere de artă cu valoare de o potrivă, ie foarte ușor de aretat că una-i talentată și alta slabă, pentru aceasta n'ai de cît să schimbî termenii de comparație. Așă cînd vraî să areți că opera ie cu valoare n'ai de cît s'o asamenî cu a lui Prodănescuori Antinescu. În adevăr ce scriere nu va fi talentată față cu opera acestor din urmă barzi ? În cazul al doilea asemenî scrierea cu ale lui Shakespeare. Și ce scriere nu va părea slabă față cu opera colosală a genialului Shakespeare ? Acest exemplu arată limpede cît de superficială și tot o dată cît de puțin folositoare a trebuit să fie critica literară. Eminentul nostru critic, d-l T. Maiorescu, în articolul său „Poieți și Critici“, arată o părere care a trebuit să facă pe mulți să mlere. D-sa zice că în țara romăneasă n'are ce mai căută critica, la noi a avut ie a un rol de îndeplinit, dar acum nu mai are. D-sa judecă ast-feliu ¹⁾.

În țara romăneasă, ieste o vreme, literatura mai că nu e-
xistă, de abiea se începeă ; atunci critica a avut un rol, a trebuit
să calăuzască pașii copilărești ai literaturiei, să iacurajeze operele
mai bunișoare să nu lase să se strecoare opere cu totul rele, cri-
tica trebuie să fie cu o strajă pusă înnaintea edificiului literaturiei
romănești și să lese să între acolò numai pe acei cari meritau

¹⁾ N'avem articolul la îndămină, de aceea cităm numai înțelesul.

asemenea cinste ; iear pe cei lipsiți de talent să-i întirească. Cînd literatura înse s'a dezvoltat nu mai are nevoie de critică ; slujba de a înterî nulițăile o face însă-și literatura artistică. Talente ca Alexandri și Eminescu alungă din literatură nulițăi ca Prodănescu și Antinescu. Deci acum critica n'are nici un rol de 'ndeplinit.

Cam așa judecă d-l Maiorescu și... credem că are cu desăvîrșire dreptate, pentru că ie vorba, cum vād cetitorii, de aceea critică pe care am numit'o *judecătorească*. Această critică a fost și folositoare și trebuitoare și, prin d-l Maiorescu, reprezentantul iei cel mai de frunte, această critică și-a făcut datoriea. D-l Maiorescu, om luminat, instruit,—care și-a format cunoștințele și gustul său literar după geniile cele mari ale Germaniei, după Lessing, Schiller, Goethe,—cunoșcătoriu al literaturii europene, om cu gust artistic și cu tact critic, d-l Maiorescu și-a făcut datoriea în înțelesul de mai sus, a stat strajă înaintea edificiului literaturii. Acest merit va face ca numele d-lui Maiorescu să fie însemnat în dezvoltarea literaturii romine. Se înțelege, va fi fost și D-sa pärtenitoriu, lucru firesc și aproape de neînlaturat, cînd critica ie critică judecătorească, dar trebuie să ținem samă și de greutățile cu cari a avut să se lupte ; trebuie numai să cetim în „Criticele“ D-sale, acele probe de poezii monstruoase strinse de D-sa, pentru a vedea ce stupidități, ce nulițăi, ce secături aveau dorința și îndrăzneala de a se da la iveală în literatura românească și d-l Maiorescu a avut glas destul de tare și destulă autoritate pentru a da în lături pe acești îndrăzneți pretențioși ; pe de altă parte D-sa a putut cunoaște numai de pe cîte-vă poezii un om adevărat talentat și l'a încurajat, ie vorba de Eminescu. Repetăm, acesta ie un merit foarte mare al d-sale. Dar ieată a trecut un timp oare-și care, literatura s'a dezvoltat, gustul publicului s'a dezvoltat și iel, și cînd unui public îi place Alexandri, Eminescu, Vlăhută, serierile lui Antinescu et Comp. vor stîrni ris obșteșe și fără nici o strajă acestea vor fi izgonite din literatură. Vazînd-aceasta, d-l Maiorescu scrie că critica nu mai are nici un rol și încredințat că critica și-a făcut datoriea, zice cu o mîndrie foarte la locul iei.

„Maurul și-a făcut datoria, maurul poate să se ducă“¹⁾.

Repetăm, dl. Maiorescu are dreptate. Chiar articolul critic din urmă al d-sale arată că critica cum se făcea înaintea și-a trăit traiul. Dar, lipsind critica judecătorească, nu va rămâne nemica în locul iei? D-l Maiorescu nu ne spune nimic, măcar nici nu face vre-o aluzie că ar fi alta critică, care nu numai că nu pierde îndată ce literatura se dezvoltă, dar care di'mpotrivă ajunge tot mai puternică. Nu cunoaște oare d-l Maiorescu ast-feliu de critică? Ori o cunoaște, dar nu o primește, nu socoate de trebuință să vorbească de dînsa, pentru că pe orizontul nostru literar nu vede oameni destul de destoinici pentru a face atare critică (lucru de altmîntrelea foarte adevărat)? Nu știm ce-o fi pricina, dar ie neîndoios că d-l Maiorescu nu pomeneste cîtu-și de puțin despre acest feliu nou de critică. Și totu-și această critică există!

* * *

Critica în Europa a luat mare dezvoltare, dar o critică întemeiată pe alte baze, o critică plină de putere care privește o operă literară ca un produs și ca atare îl analizează, cum fac și științele naturale, căutîndu-i pricinile ce i-au dat naștere. Cînd critica are înaintea o operă literară, se întrebă care ie pricina cea mai apropiată. Bine înțeles această pricină ieste artistul, creatorul operei, deci cea di'ntăiu grijă a criticii ieste de-a statornici o legătură de cauză între opera artistică și artistul creatoriu. Critica analizînd viața artistului, sufletul lui, ne explică de ce și cum a făcut astă operă artistică, ne arată cum luînd în samă temperamentul artistului, psihicul lui, cutare și cutare întîmplare din viața lui, opera artistică a trebuit să fie tocmai așa cum ieste și nu alt-feliu; ne explică pricinile cari au hotărit caracterul operei artistice, ori cum am zis, arată legătura între artist și creațiunea sa. Un exemplu va lămuri mai bine gîndul nostru. Ieată un poet. Trăsăturile caracteristice ale poeziilor lui sînt melancolie adîncă, iubire pentru fantastic în cît poetul zboară 'n aier ori se cufundă în pră-

¹⁾ Die Verschwörung des Fiesco. Schiller.

păstii adînci, în loc de-a gustă frumusețile ce sînt împrăștiete pe pămînt. A treia trăsătură caracteristică ieste ură înverșunată cătră femeie. Critica ne va arătă pe poiet nervos, ușor de ațîțat, nemulțămît,—de unde se înțelege melancolia poeziilor lui. Critica îl va arătă trăind într'un oraș mare, crescut în oraș, într'o ulicioară îngustă, într'o casă fără curte, din care nu putea să vadă toate frumusețele naturei, pădurile, cîmpiile, munții, lanurile întinse scăldate în lumina aurie a soarelui ori în lumina argintie a lunii; poietul în copilăria sa a stat sub înriurirea unei mame bigote, care umplea capul copilului cu basme religioase, cu grozăveniile ieadului. Ieată dar explicarea fantasticului în poeziile artistului și neplăcerea lui pentru natura măreață pe care n'a putut s'o observe de cît pe fereastra îngustă a unei uliți necurate. În sfîrșit critica arată cum poietul s'a îndrăgostit, a pus tot sufletul său, toată nădejdea, toată vieața poietului într'o femeie și aceasta l'a înșelat mișelește, făcîndu-i o rană adîncă în inimă, rană cu atît mai dureroasă, cu cît poietul a fost mai naiv, mai încrezătoriu, mai nervos, mai pasionat. Ieată de ce rana nici o dată nu s'a mai închis, de ce îi sfășie veșnic inema și ori-ce amintire face să vibreze dureros această sermană inemă. Ieată explicarea urei, deznădejduirei, blăstămului, plînsului cu hohot, cari zbucesc cînd vorbește de femeie în care poietul vede numai pe cea care l'a trădat. Și ieată pas cu pas ni se explică toate părțile caracteristice ale creațiunei poietului, fir cu fir se țese legătura între poiet și opera lui. Și dacă critica reușește să aducă innainte-ne pe poiet, să ni-l zugrăvească tocmai cum ie, atunci înțelegem lămurit de ce și cum creațiunea poietului ieste așa și cum nici nu putea fi alt-teliu. Deci temeliea criticei, pe cît ie vorbă de a statornici legătura între artist și operă, va fi o analiză psihică a artistului.

Ast-feliu romanțierii de a-zi și criticii au acela-și scop.

„Romanțierul și criticul, zice Brandes în admirabila-i scriere¹⁾, pleacă astă-zi în schițările lei de la acela-și punct : atmosfera spi-

¹⁾ Vezi „Die Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen“ V. Band pag. 386.

rituală a epocii. În aceasta se arată formele. Unul vrea să ne înfățișeze și să ne explice faptele unui om, altul vrea să ne înfățișeze și explice o operă literară, și ambii caută să ne arate că faptele oamenilor și operele literare trebuie să fie privite ca niște produse, pe cari omul le face fatal, îndată ce se întrunesc anumite însușiri năuntrice și înriuriri externe. Deosebirea esențială este numai aceasta, că poetul face ca persoanele închipuite de dînsul, de obicei zugrăvite după modele din viața reală, să lucreze și să vorbească după împrejurările date, în timp ce criticul este cu desăvîrșire legat de realitate, așa în cît închipuirea lui trebuie să lucreze numai și numai pentru a afla și reconstrui starea sufletească pricinuitoarea sau condiționătoarea faptelor. Romanțierul de la caracterul observat trage încheeri în privința faptelor probabile ale insului, criticul scoate încheeri în privința caracterului artistului, din însușirile operei observate“.

Dacă în multe privinți creațiunile artistice ale romanțierului sînt mult mai pre sus, mult mai prețioase de cît criticele, ieste înse și o parte în care lucrarea criticului modern ie și mai însemnată de cît a artistului. Asta însemnatate mai mare urmează din subiectele tractate de criticul. Artistul studiază oameni în general, oameni de rînd, criticul studiază pe artiști. Artiștii înse ca modele, sînt, cele mai de multe ori, mai interesanți, mai instructivi, pentru că în sufletul lor se oglindește mai bine epoca, în toată complexitatea ei, de cît în sufletul unui simplu muritoriu. Așa de pildă Flaubert a creat tipuri admirabile, ca artă, pe madame Bovary, pe Charles Bovary (șpițierul), pe Leon etc. Istoricul veacului nostru nu va putea să nu cunoască tipurile lui Flaubert, căci iele îl vor lumina în privința vieții oamenilor din Franția în veacul acesta. Dar cu cît mai instructiv va fi pentru istoricul veacului al XIX-lea tipul complex al lui Flaubert însu-și? Cu cît mai mult s'a oglindit în Flaubert viața veacului nostru în toată complexitatea ei! Cred că aste puține cuvinte sînt de ajuns pentru ca să poată vedea ori cine deosebirea între critica modernă și între cea judecătorească; dar n'am mîntuit încă.

Am zis că criticul trebuie să analizeze psihologia artistului pentru a explica opera lui; înseamnă asta stare psihică ie pricinuită, atîrnă, de psihicul cercului în care se învîrtește artistul, de al poporului din care face parte; deci după ce am aflat legătura între opera artistică și între artist trebuie să aflăm și legătura între opera artistică și poporul din care face parte artistul. Alături deci cu analiza psihică a unui ins, critica face și analiza unui popor. Mai departe. Psihologia unui popor atîrnă de mediul natural în care trăiește poporul, atîrnă și în mai mare parte de întocmirile politico-sociale ale acestui popor, deci trebuie de aflat legătura între opera artistică și mediul natural și social în care trăiește artistul. Așa să luăm din nou exemplul nostru. Melancolia ce o vedem în opera artistică, am explicat-o prin nervozitatea și caracterul trist al poetului, fantasticitatea prin creșterea fanatică religioasă care i-a dat-o poetului mîsa și ura cîtră femeii prin o trădare mișlească suferită de însuși poetul. Ridicîndu-ne de la poet la mijlocul în care trăiește el, vom afla că întristarea și melancolia lui a fost o însușire pe care o aveau toți cei din cercul în care trăiește poetul ori chiar toți cei din clasa lui; iar această melancolie și întristare se datorește unor cauze politico-sociale. Fanatismului religios, pe care a vroit să i-l insuflă mîsa și care s'a aretat în creațiunea poetului prin iubire cîtră fantastic, îi vom afla pricina în starea religiei, în faptul că religia avea mai mare înriurire asupra femeilor. Lucru care la rîndul său se datorește unor cauze anumite: stărei femeii în societate. În sfîrșit faptul trădării, analizîndu-l vom vedea că nu-i un fapt izolat, ci foarte obicinuit în mediul în care trăiește poetul și vom afla că se datorește stărei ce s'a creat pentru femeii, în societate creșterii false ce li se dă etc....

Ast-feliu merge critica modernă legînd opera cu artistul, cu poporul din care face parte artistul, cu mediul natural, cu întocmirile sociale sub cari s'a dezvoltat și a trăit artistul și poporul din care facea el parte. Cum științele pozitive caută legături cauzale mai simple pentru a se ridica tot mai sus, aretînd legături

rile cele mai depărtate, tocmai așa face și critica modernă ; și cum științele pozitive merg de la simplu la complex, tot așa face și critica modernă. Se înțelege că critica estetică propriu zisă nu-i izgonită din critica modernă, dar de jucat nu joacă rol de căpetenie. Critica modernă prin faptul că analizează o serie de mărturișește că-i însemnată ; o operă neartistică nu va fi nici luată în samă de critica modernă, pentru ast-feliu de opere ajunge, și aice sîntem de părerea d-lui Maiorescu, un energie : „În lături !“. Dar din două opere artistice una poate să fie mai talentată, mai artistică de cît alta. Așa, din doi poeți, amîndoi pot să aibă versuri triste, melancolice și melancolia lor poate să aibă chiar acelea-și pricină, dar la unul această întristare se va areta cu atîta putere în cît ne va face să plîngem, pe cînd altul ne va face numai să ne întristăm puțin. Pricina ie deosebirea între talente. Doi romanțieri pot să ia acela-și model pentru a-l descrie ; dar pe cînd la unul modelul se va areta în toată mărirea lui, cu cele mai adînci simțiri, cu tot ce ie ascuns departe în sufletul lui ; la altul acela-și model va apărea mai superficial. Deci și critica modernă are a se pronunța în privința mărimii talentelor, ca și critica judecătorească. Deosebirea ieste numai că pentru critica modernă această pronunțare n'are atîta însemnatate ca pentru cea veche și apoi, chiar în această judecare, critica modernă va putea, de multe ori să se sprijine pe știință.

Așa de pildă în privința întrebării : care din doi romanțieri a pătruns mai bine în sufletele oamenilor, criticul modern poate să se întemeze pe psihologia de astăzi. Aice trebuie să facem neapărat o abatere pentru a îndepărta o neînțelegere. Cînd zicem critică științifică, punînd alături cu vorba critică epitetul științific, sîntem departe de-a crede că critica a ajuns o știință pozitivă. Nu ; sîntem departe de a fi de părerea lui Zola, care vorbindu-ne de critica modernă, ne spune de legi fixe, de teoreme geometrice etc... În critica literară nu putem încă avea legi nestrămutate, teoreme tot așa de lămurite ca în geometrie etc. cum nu avem nici în sociologie. Un sociolog care ar spune că în sociologia științifică avem

teoreme tot așa de lămurite și de neîndoielnice ca'n geometrie, ori nu știe matematică, ori nu cunoaște sociologie, ori nu se pricepe la amîndouă ; sociologia tinde a fi știință exactă, dar până acuma n'a ajuns ; tot așa trebuie să zicem și despre critică : critica literară tinde a ajunge cu totul exactă și științifică, dar, ie încă departe, foarte departe, de acest ideal și acuma intuiția ajută pe critic mai mult de cît știința. Pentru a ne zugrăvi, a pune 'naintea noastră pe artiști pentru a-l face să trăească, pentru a ne arăta cum s'a creat opera artistică, de sigur pe critic îl va ajuta psihologia modernă, dar criticului îi va trebui intuiția, inspirația, un talent deosebit, fără care cea mai desăvîrșită cunoștință a psihologiei ¹⁾ nu-i va ajunge. Pentru a lămuri înriurirea mediului social asupra artistului și deci și asupra operei artistice, criticul trebuie să cunoască societatea în care ie dezvoltat artistul, deci trebuie să analizeze starea iei culturală, dezvoltarea iei intelectuală, condițiile politice și economico-sociale în cari se găsește precum și starea morală. Aceste toate negreșit trebuie să le cunoască criticul, fără aceste cunoștinți nici nu poate să fie vorba despre o critică bună din toate punctele de vedere. Dar care din aceste multiple puteri sociale a înriurit în opera artistului și mai ales relativa însemnătate a multiplilor factori sociali ? În toate acestea tactul și talentul criticului, inspirația, îl ajută minunat. Dar intuiția joacă rol cumpănitoriu în critica estetică. Gustul literar, cultura literară, adevă studiarea operelor mari din literaturile celor mai însemnate nații, în sfîrșit intuiția artistică, ieată însușiri neapărat cerute pentru a judecă valoarea artistică a operelor, pentru a judecă dacă vre o operă literară ie însemnată, genială. Talent, geniu ! Dar ce sînt acestea de cît vorbe prin cari zugrăvim lucruri neînțelese ? Firește, cum am zis, chiar în critica estetică, știința modernă începe să aibă rol din ce în ce mai mare. În cîte-vă cuvinte ieată ce vroom să zicem : critica modernă tinde a fi din ce în ce mai științifică, chiar acuma ie peste puțină a fi critic fără mare cultură științifică ; dar critica, întocmai ca și arta, n'a ajuns încă a fi știință și

¹⁾ De altmintrelea și psihologia ie numai o știință începătoare.

unui critic i se cere intuiție, inspirație, un talent deosebit, înnăscut, ca și artistului. Dar primind intuiția, inspirația, în critică, nu o aducem oare iar la rolul criticei vechi, metafizice? Nu, de loc. Mai întâi pentru că luăm drept temelie științele și afară de acestea critica modernă se deosebește de critica trecutului prin metodă, prin scop, prin tot. Fiind-că nu mai putem lungi ucest articol vom da un exemplu care va lumina uriașa deosebire între critica explicătoare și între cea judecătorească. Am fost de o părere cu d-l Maiorescu, știm că critica judecătorească pierde din însemnătate cu cât se dezvoltă mai mult literatura și la un timp poate lipsi fără a cășună vre o pierdere. Critica modernă explicătoare, cu totul di'mpotrivă, cu cât se dezvoltă literatura artistică și iea ajunge tot mai însemnată. În adevăr să ne închipuim un popor la începutul dezvoltării sale literare. Literații de atunci vor fi oameni simpli, ca talente, ca psihic, asemenea și întocmirile sociale, mijlocul social în care se dezvoltă artistul primitiv ie relativ simplu. Criticul care va trebui să ne facă analiza psihică a unui artist, cu psihic foarte puțin complex, ori analiza unui mediu social simplu, nu ne va putea spune multe lucruri. Cu cât înse se dezvoltă literatura, cu atita și artiștii sînt mai dezvoltați, cu atita și psihicul lor ie mai complex, cu atita și relațiile sociale sînt mai complexe și deci cu atita și lucrarea criticului ie mai grea, mai complexă, mai folositoare. Pentru a ne da analiza psihologică a lui Musset, pentru a ne da o analiză a mijlocului social din Franția modernă, ie lucru pe atit de greu, pe atit de complex, dar și pe atit de talentat și de folositoriu. Critica dar se dezvoltă, capătă tot mai mare însemnătate, ajunge tot mai folositoare în același grad în care se dezvoltă societatea, literatura și artistul. Cred că astă deosebire ie îndestulătoare pentru a aretă și deosebirea criticei moderne de cea trecută și relativa iei importanță. Știu, ori mai bine îmi închipuiū, că se vor găsi mulți, poate chiar confratele Sphynx, cari ne vor zice zimbînd: „Bine, ie foarte frumos, cînd ne vorbiți de critica literară modernă, întemeiată pe știință di'ntr'o parte, iar de alta pe un talent puternic

intuitiv ; dar de unde vroiti să luăm asemenea criticii, cine ie acel care ar putea fi un Sainte-Beuve, un Taine ori un Brandes românesc ?" Întimpinarea, mărturisim, ie foarte adevărată. În adevăr n'avem încă un Taine; dar n'avem nici un Musset ori Flaubert și noi toți cari facem acuma critică literară, sîntem numai loețiitorii aceluia care va ști să pună critica noastră la înălțimea la care a pus'o un Taine. Dar nici cît sîntem, nu trebuie oare, nu ne ie îngăduit să ne calăuzim de un metod științific, o dată ce'l vom cunoaște adevărat ? Se înțelege n'avem un Taine, dar nu ie mai puțin adevărat că critica noastră îndreptată pe calea modernă, poate să aducă mare folos. Dacă critica nu ne va da o țesetură complexă și fină, care se lege opera literară cu artistul ; dacă nu ne va da figura artistului în toată mărimea ie, poate înse să ne lămurească unele din împrejurările principale cari au avut înriurire asupra unei opere artistice, ceea ce poate să aducă mare lumină în privința acestei opere, lucru ieară-și foarte însemnat pentru istoricul viitorii al literaturii romine. Dacă nu putem să dăm un tablou întreg despre mijlocul social și să lămurim cum și în ce chip acest mijloc a înriurit asupra operei artistului, vom putea înse aretă înriurirea cutărui ori cutărui factor social asupra artistului. Acesta ie înse un lucru pe atît de folositoriu pentru contemporanii noștri cît ie și de însemnat pentru istoricul viitorii al României. În aceea-și vreme polemica critică își va schimba caracterul său, învîrtindu-se pe lîngă chestii generale, științifice și sociale, dar nu pe lîngă chestia titlurilor ce trebuie să dăm artiștilor. Între alte foloase, schimbarea direcției criticei noastre va avea de urmare nemicirea spiritului de cumătrie și de cărdășii literare. Mergînd pe calea aretată de noi, critica va ajunge un factor literar pe cît de însemnat pe atita și de folositoriu.

* * *

Sînt încă două chestii în privința cărora am vroit să ne înțelegem cu confratele nostru de la „România liberă“. D-lui Sphynx pare a nu-i plăcea obiceiul de-a critică vre un scriitoriu de a-i nostru, făcînd citații din maeștri străini, pomenind cu prilejul u-

nui artist mediocru ori puțin talentat, pomenind artiști celebri și geniali ca Dante ori Shakespeare. Se înțelege, vom spune și noi, confratele nostru, dacă ie vorbă de exagerațiile de ris în cari cade de pildă criticul de la „Națiunea“, în care d-l Sphynx face polemică. Ast critic în adevăr ie foarte ciudat cu citațiile lui. Așa spre a spune că a eugetă ie greu, d-l *ȳđ* citează pe filosoful Schopenhauer. Mîne vr'un alt critic pentru a spune că omul îmblă cu picioarele, va zice: „omul îmblă cu picioarele, cum a zis un mare filosof“ etc. Într'un cuvînt sîntem de o părere cu Sphynx, dacă ie vorbă de criticul „Națiunei“. Nu vom fi înse de loc de-o părere cu dînsul, dacă D-sa ar vroi să generalizeze osîndind în general citațiile și pomenirea de nume mari, cînd ie vorbă de scriitorii noștri neînsemnați. D-l de la Vrancea a s-ris o critică în „Lupta literară“ și pe cît ie vorbă de analiza amăruntelor și tehnicei poeziilor despre cari tractă De la Vrancea, critica ieră cît se poate de bună. În această critică în care ie vorba de Veronica Miclea, de Scrob etc. d-l De la Vrancea a citat pe Dante, pe Heine etc.. D-l Scrob și Dante. Nu ie prea curios? Și cu toate acestea d-l De la Vrancea a avut deplină dreptate. Literatura noastră se dezvoltă sub înriurirea literaturilor europene. De ce dar de o parte n'am hotări cam ce înriurire, înriurirea căruia măiestru străin se oglindește într'un scriitoriu al nostru și pe de altă parte de ce n'am aretă exemple mari scriitorilor noștri, fie ieî ori cît de mici? Nouă nu ni se pare nici pretențios nici de ris lucru, cînd un scriitoriu de ai noștri cu mic talent, ar aveă înaintea ochilor pe Shakespeare, ar tinde a ajunge un Shakespeare. Nu-i pretenție de ris a vroi să fie un Shakespeare, ci de ris ie credința că ai ajuns a fi ast-feliu de geniu, cînd nu-i ajungi nici la glezne; ambiția înse de-a ajunge un Shakespeare ie o ambiție aleasă, înnaltă. De ce dar un critic, vorbind scriitorilor noștri, să nu arete lor exemple mari din străinătate. Bine înțeles că toate acestea trebuie să aibă rostul lor, în această privință sîntem de-o părere cu d-l Sphynx. A doua chestie, despre care nu sîntem de ideea d-lui Sphynx, ie clasificarea scriitorilor în cutare sau cutare grupă ori

școală. D-l Sphynx ieste contra înregimentării scriitorilor în cutare sau cutare școală. Se înțelege dacă ieste ieară-și vorba de criticul de la „Națiunea“, care găsește școala Flaubertistă, Maupassantistă etc. apoi sîntem de o părere. Dar d-l Sphynx pare a generaliză dușmănia în potriva clasificării ori cel puțin D-sa protestează pe cît ie vorba de De la Vrancea. Înșirînd tot ce-a scris talentosul și simpaticul nostru nuvelist, d-l Sphynx zice : „Dacă o dată cu însușirea acestei varietăți de subiecte, voiū mai spune că multe din aceste bucăți își au limba lor proprie și un feliu de construcție de fraze particulare s'ar mai putea sustineă că Barbu ie de cutare școală etc?“ S'ar putea și chiar trebuie de susținut și ieată de ce. Cînd o dată se crede că un scriitoriu, un talent literar, o operă literară ie un dar dumnezeesc, ie ce-va căzut din ceriu, atunci de bună samă ori-ce împărțire în școli, ori-ce clasificare ar fi absurdă. Acuma înse, cînd critica modernă socotește un talent literar, o operă literară, ca un product al unor împrejurări anumite, ca și ori care alt product, atunci se schimbă chestiea. Cum în zoologie întrebuițăm clasificarea, așa putem și trebuie s'o întrebuițăm și în literatură. Nici feliurimea celor scrise de De la Vrancea, nici faptul că nu se asemănă cu totul cu cutare ori cu cutare scriitoriu, n'ar fi un argument pentru critică de a nu-l clasă într'o grupă ori în alta, într'o școală ori în alta. Turghenief a scris și din vieța de la țară și din vieța de oraș, din vieța aristocrației, din a țărănimiei, din a studentimiei, a scris și bucăți de teatru și chiar o poemă în versuri, și cu toate acestea toți îi numără în școala naturalistă. Victor Hugo a scris romane, tragedii, drame, poezii lirice și ce n'a mai scris iel, și cu toate acestea toți îl pun în școala romantică. Între Turghenief, Tolostoi, Dickens, Georges Elliot, Flaubert ie deosebire colosală și toate acestea îi clasăm pe toți în școala naturalistă după niște semne esențiale tuturor. Așa între șoarece și elefant ie deosebire foarte mare și totu-și pe amîndoi îi punem între mamifere. Clasificarea în literatură are acela-și înțeles și aceea-și însemnătate ca și clasificarea în zoologie.

Nu face natura clasificății, ci omul. Natura a produs ființi viețuitoare, noi le împărțim în vertebrate, articulate, moluște etc ; împărțim pentru a putea mai ușor pricepe fenomenele naturii. Tot așa în literatură. Ni se va spune poate că clasificarea literară ie departe de a fi ajuns la acea exactitate la care ie în zoologia ori în botanica. Foarte adevărat. In această privință n'avem nemic de zis, clasificarea în literatură ie încă pe cât se poate de primitivă ; ie tot așa de puțin exactă și clară ca clasificările ce se făceau ordinară în zoologie, dar acest fapt arată numai trebuința, dorințele noastre de a ajunge la clasificări mai perfecte, dar nu că nu trebuie să ne folosim de clasificarea de acuma, până la altă mai bună.

Ar fi tot așa de nerațional dacă un zoolog vechiu ar fi respins ori ce clasificare sub cuvânt că va veni vremea când va fi o clasificare mai bună, ori dacă un zoolog modern ar fi spus că nu trebuie să întrebuințăm de loc clasificarea modernă, sub cuvânt că după vre-o două veacuri vom avea o clasificare mult mai desăvârșită. De aceea și începe ori ce știință, ori cât de nedesăvârșită ar fi, prin o clasificare că ie mai bine cu cea mai nedesăvârșită clasificare de cât fără clasificare de tot. A clasifica ie o nevoie a cunoștințelor omenestii. Ar fi de prisos înse să adăogăm că și noi simțim și sîntem nemulțămii de imperfecția clasificărilor de astăzi, cari de multe ori n'au altă pricină de cât fantazia criticului ; dar noi pricepem și necesitatea absolută a grupărilor și a clasificărilor. N'am putea să mîntuim mai bine aceste cite-vă cuvinte despre critica modernă de cât citînd frumoasele cuvinte ale lui G. Brandes despre spiritul criticii care a pătruns poezia modernă, romanul, și critica propriu zisă, despre spiritul critic al veacului în general și din care critica literară ie numai o parte mică, dar destul de însemnată.

„Critica, adevă darul de a trece peste margenile primitive ale caracterului său propriu, ajutat prin darul unei simpatii ne unilaterale, a fost o însușire de căpetenie a celor mai mari poeți ai veacului nostru. Emile Montegut înțelese ast-feliu critica, numind'o geniul mezin între spirite. „Critica, zice iel, ieste a zecea muză.

Cu dînsa ieră căsătorit în taină marele Goethe. Iea a făcut din iel două-zeci de poieți. Care-i temeliea literaturii germane dacă nu critica? Poieții engleji de astă-zî ce-s? Criticii emoționați. Ce ieste nobilul Leopardi al Italiei? Un critic înflăcărat. Din toți poieții noi numai Byron și Lamartine n'au fost criticii, și de aceea au fost lipsiți de varietate și au ajuns atît de monotoni.“ Dacă luăm critica într'un înțeles mai larg și mai propriu, atunci cade această din urmă mărgenire. Căci ca însușirea de a supune realitatea la o cercetare, a fost iea puterea însuflătoare și a loricilor celor mari ai veacului. Iea ieste inspirătoarea lui Victor Hugo, a lui Byron, a lui Georges Sand, ca și a lui Lamartine! Indată ce poeziea încetează de a se închide de ideile și de vieța lunei contemporane, îndată ce poieții lricii-dramatici se prefac în organe ale ideilor, se simțește ca element viu în poeziea lor critica. Iea a făcut pe Hugo să serie „Les chatiments“ și pe Byron „Don Juan“ Iea arată spiritului omenesc drumul. Iea îngrădește drumul și-l luminează cu facle. Iea deschide drumuri nouă și închide pe cele vechi. Căci critica mută munții din loc, iea calcă sub picioare toate înălțimile uriașe ale autorității, ale prejudețiilor, ale puterei fără idei și ale tradiției moarte.“

JOAN GHEREA

*Sforax a răspuns așa, și așa lui Ghera într'un
foișet al României Libere și pe la 20 decembrie 1897.*

Çilip—Crescu și Frumoasa lumi.

(Urmare).

Și s'o dus pădurariu cu dînsu 'n=păduri diparti, cu chip ca sî nu mai nimereascî iel+înapoi. Ș'o agiuns la doi copăcei frumoș și nanț. Și pădurariu s'o 'ntors cătră Ç—C. ș'o dîs—„oari-s=buni aișt'=doi copăcei pântru stativi“?—„Îs=buni, tatî.“ Atunci pădurari'o dîs:—„Ieū mă due mai la vali, cî mai—iesti—on copac frumos și drept, și l-oî vidè—lă, dac'a și aceala mai bun, ieū—atuncia ti-oî chiamă și l—om tăie—lă ; iar di nu, m'oi 'nturnă 'napoi și i—om tăie tot pe ¹⁾ ișt'=doi.“ Și pădurariu, după cum + i—o spus, l'o lasat pi dînsu—acolo lîng'acii doi copăcei și s'o dus mai la vali. Și dup' aceia, ũo apucat + în + altî parti și s'o dus + a casî, iar pi Ç—C. l'o lasat + în=păduri ca prăpădit. Da pi timpu ciala iară varî și cald. Și Ç. Crescu 'mblînd pi'n=păduri s'o umplut di călduri și i—iară strașnic di săti și n'ave ²⁾ di und' sî bei apă. Di—o datî sî igestî—on lup dinaintea lui și i spuni:—„Ei, buna dîua, mă' Çilip—Crescule“—„Mulțămim dumi—tali, mă' Lupule.“ Și Lupu l'o 'ntrebat, ci umblî iel pi'n=păduri ; și Ç—C. i—o răspuns cî s'o rătăcit pi'n=păduri, ș'amù i—i cald și săti și nu găsaști nicăferi—on + izvor, di und' si bei apă și si si mai răcoreascî. Atuncia Lupu i—o dîs lu' Ç—C.,—încalici—ti pi mini și ieū ti—oi duci 'ntr'on loc la ũo apă, di undi, dacî—i be și ti—i spală pi mîn și pi

¹⁾ Nu ie greșală.

²⁾ Accentul tonic ie pe a și nu pe e cum ar trebui. Pricina ieste negațiunea. Și ieste de observat că mai totdeauna negațiunea formează un singur cuvînt cu verbul înaintea cîruia se află și capătă acc. tonic principal.

uobraz, ai sî ti faci mult mai voinic şî mai frumos. Şi Ç—C s'o 'ncălicat pi lup, ş'o mârş cît + o mârş pi'n=paduri, pân' ci-oişit la ūo marginî.

Acolo la margina ceş di păduri s'întindê ūo apî mari cît + iţ =luâ ūochi. Şi margina ceilantî nu sî mai vidê. Ş'o băut Ç—C. apî de-acolo şî s'o spalât, şî s'o făcut mult mai frumos şî mai voinic. Acù eu ci să-l ¹⁾ mulţamascî Ç—C. pi Lup, cî l'o adus= di—o băut + aşâ bunî apî? Şi s'o gîndit + iel şî i-o đis—„Mă' Lupule, ieŭ pi tini n'am eu ci sî ti mulţamasc, da ieŭ am + o scripeî şî ū-o cîntâ macar + on cîntic, sî nu-ţ=çii di giaba“. Ş'o seos Ç—C. scripea ş'o 'nceput + a cîntâ. Lupuluş traşnic + i-o plăcut, ş'o 'nceput + a giucă. Ş'o giucat + iel cît + o giucat şî di la ūo vremi-o flămîndî. Şi i-o đis lu' Ç—C:—„Mă, Ç—Crescule, di-acù rămîi să-nătos, cî ieŭ—am flămîndî şî mă duc sî-m̄ caut di mincari, cî nu mai pot giucă flămînd.“ Şi sî ducê şî giucă! Di-o prăjîni sârê 'n sus şî di una înnainti. Şi s'o dus + iel tot giucînd pân' ci n'o mai audîţ cîntînd. Ç—C. vâdînd, cî nu sî mai zăreşti Lupu, ūo stătut di cîntat şî s'o 'ntins pe iarbî la margina apîi cilia. Ş'aruncîndu-ş + ochi 'n colo diparti vedi pi apa ceia nişte palaturi traşnic di mari (cî iarăŭ eu nouî-đăcş-şî-nouî de rînduri ş'in fii-cari rînd cîti cincş-đăcş-şî-una ²⁾ di ūodăi) şî 'ntr'un cerdac + erăŭ ³⁾ trii feti. Şi cît + o cîntat Ç=C. Lupului, fetili—o ascultat. Şi li-o plăcut şî lor cum cîntî iel. Şi cînd s'o uitat Ç—Crescu 'nspre đînsîli, ieli i-o strîgat din ceardac, sî vii la đînsîli, sî li cînti şî lor + on cîntic, sî gioaci şî ieli. Şi Ç—C. s'o sculat di pi iarbî, şî li-o spus—„Nû ş' ci feli di fiinţî sîntet=di şîdeţ pi apî eu casili. Ori cî sîntet=nişte sfînt, ori cî sîntet=nişte draci, sîngur nu mă pot + întălegi, Da iel ştiê foarti ghini cini-s, (ca ūon nazdravan ci sî găsâ. Cî ieli iarăŭ fetili ghevoloaici, cari trăe cu tatu-so, 'nparatu cel mai mari din lumi). Şi li-o đis Ç—C. cî nu poati sî vii la đînsîli pe apî, cî sî temi, cî s'a cufundă. Atunci fetili s'o dus + într'o ūodai ş'a luat + on val di pîndî (ci feli di pînd'

¹⁾ Nu-î greşit.

²⁾ Pronunţă: cincşşî una, nouđăşşî nouî.

³⁾ Nu îe greşită. Ç+se pronunţă K.

a și fost ș'acea) ș'o apucat+una di capî; iar celilanti două i-o făcut+on vînt pisti apî 'n spre C—C. Valu s'o disfașurat, și s'o 'ntîns pînda pi de-¹⁾ asupra apî di la ciardac pân' la mal. Atunci C—C. s'o suit pi pîndî, ș'o mîrs pân' la dînsîli. Și cît mergè pînda val sî strîngè și cînd+în ciardac+o agîuns, pînda val s'o și fost strîns.Și cum+o ajuns la dînsîli, uo și 'nceput+a cînta dîz scripèi și fetili s'o prins la gioc. Ș'o giucat+îeli pân ei s'o săturat C—C. di prîgit și di cîntat. Și dupî ei-o stătut C—C. di cîntat, und' li-o apucat vremea acol' o adormît+eli închiet trii dîli și trii nopt. Da di'ntri tîti sora ceș mai micî s'o trezit mai 'ntai. Și cum+o deschis+ochi și i-o zărit pi C—C. rîpide s'o seulat, ș'o aleargat la dînsu di i-o prins+în=brațî și i-o sărutat. Fata s'o fost+amorizat di C.—C. și i-o luat di mînî și i-o purtat pi'n tîti uodăili palaturilor celora și i-o artat feli di feli di lucruri și di mînunățîli ni vāduti și ne—auđiti. Și așă i-o trecut+într'o uodai, în mijlocu căriia sî află uo pärechi de stativi. Și fata i-o aratat lu' C—C. stativili și i-o dîs:—Veđ=mă, C—Crescule, stativili—ieste, cînd ti vîri 'ntrînsîli și pui kicioarili pi tîlkigi, ei dîci sî și faci, aceia sî faci. Și palaturile—ieste, unde vrai sî și strămuti, acolo sî strămuti. Și după ei i-o aratat lu' C—C. stativili, i-o trecut+în+altî uodai. Și'n uodaia cea iară on dulap. Ș'o seos fata di'ntrînsu două șipușoari c'on feli di apî (ei feli di ap' a și fost ș'acea) și i li-o aratat lu' C—C. și i-o dîs:—Veđ=șipușoarile—ieste, mă' C—Crescule, dacî cine-vă ș'o tăiet v'on degit, ori ș'o seos=v'on uochi cea-vă n'ari di cît sî pui bicățica la loc și sî dai 'ntai cu apî din șipușoru ista, di sî prindi, și pi urmî cu di ast'=din șipușoru istalant și sî faci 'ntoemal cum+o fost, și niș nu sî mai cuoasta c'o avut v'o sminteali cea-vă.

(va urmă).

J. G. J. JAZLAUANUL.

¹⁾. Nu-î greșală.

CORRESPONDENȚA

D-rei A. X. În Nr. viitoriu cu foarte mici schimbări.

D-lui M. I. Gh. *București*. Nu putem.

REDACȚIA

BIBLIOGRAFIE

I. V. Praja. *Considerații asupra Aritmeticei D-lui Herescu*; 1 vol. de 32 pag. în 12 mare. Tipo-Litogr. H. Goldner Iași 1887.

* * * *Raportul anual Societății academice române „Junimea”* în Cernăuți 1 vol. de 19 pag. în 11 mare Tipografia arhiepiscopala Cernăuți 1887.

A. D. Xenopol. *Etudes historiques sur le peuple Roumain.* 1 vol. de 310 pag. în 12 mare. Frații Șaraga Iași, 1888. Tipo-Litografia H. Goldner.

Gustav Fock. *Weihnachts u. Lager-Katalog* 1 vol. de 128. în 12 mic. Leipzig 1887—1888.

Dr. Edward Aveling. *Die Darwinische Theorie* 1 vol de 71 pag. în 12 mic. Verlag vom I. H. Dietz Stuttgart 1887.

Costachi Conaki. *Poesii, alcătuirii și tălmăcirii*, ediția a doua. 1 vol de 363 pag. în 12 mare. Frații Șaraga Iași 1888.

Dumitru Alexandrescu. *Diagnoza răpciugei prin inoculațiune*, teză pentru veterinărie 1 vol. de 52 pag. în 8; Tipografia „Universul” str. Brezoianu No. 19. București 1887.

* * *